

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kar

A lelkiismereti- és vallásszabadság rendeltetése és korlátozhatósága büntetés-végrehajtásban

Szerző: Katalán Gergely Tamás

Konzulensek: Dr. Schanda Balázs és Dr. Vókó György

Budapest
2014

Tartalom

I. ELŐSZÓ	3
II. A SZABADSÁGVESZTÉS-BÜNTETÉS TÖRTÉNETE	4
III. A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI JOG ALKOTMÁNYOSSÁGÁRÓL	9
1. A BÜNTETÉSRŐL ÉS ANNAK CÉLJÁRÓL	9
2. AZ ALAPJOGOK CSOPORTOSÍTÁSA A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSBAN	10
3. A BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁS ALAPELVEI.....	11
IV. A LELKIISMERETI- ÉS VALLÁSSZABADSÁG FOGALMA.....	11
V. AZ ALAPJOG-KORLÁTOZÁS SZABÁLYAI A SZABADSÁGVESZÉS VÉGREHAJTÁSBAN.....	13
1. RÖVIDEN A NEMZETKÖZI EMBERI JOGI ELVÁRÁSOKRÓL	13
2. AZ ALAPJOGOK KORLÁTOZÁSÁNAK SZABÁLYAIRÓL ÁLTALÁBAN	14
3. A LELKIISMERETI- ÉS VALLÁSSZABADSÁG KORLÁTOZÁSÁRA VONATKOZÓ TECHNIKÁK ALKALMAZÁSA ÉS MÓDOSULÁSA A SZABADSÁGVESZTÉS-BÜNTETÉS VÉGREHAJTÁSBAN.....	16
3. 1. A meggyőződés szabad megválasztásának és megváltoztatásának joga.....	19
3. 2. A kultuszszabadság.....	20
3. 3. A meggyőződés kinyilvánításának és ennek mellőzésének joga	22
3. 4. A meggyőződés gyakorlásának joga.....	24
3. 5. A meggyőződés tanításának joga	25
VI. AZ ÁLLAM ÉS AZ EGYHÁZ ELVÁLASZTÁSA, ILLETVE A BÖRTÖNLELKÉSZI SZOLGÁLAT	26
VII. A FŐ VALLÁSI IRÁNYZATOK ÉS AZ EZEKHEZ KAPCSOLÓDÓ ALAPJOG-KORLÁTOZÁSI TECHNIKÁK.....	29
1. HINDUIZMUS	29
2. BUDDHIZMUS	31
3. ISZLÁM	33
4. JUDAIZMUS.....	38
5. KERESZTÉNYSÉG	40
VIII. ÖSSZEGZÉS	43
IX. UTÓSZÓ	43
X. IRODALOM.....	45

I. Előszó

A büntetés-végrehajtással (a továbbiakban: bv.) kapcsolatos egyes kérdések minden jogász és minden joghallgató fantáziáját megmozgatják. Mindannyian találkozunk időnként olyan problémákkal, amelyekről megvan a magunk véleménye, a saját megoldási javaslatunk.

Az alapjogok korlátozásának fokozatosan kiteljesedő, elméleti és gyakorlati rendszerében a lelkiismereti- és vallásszabadságnak mindezidáig a szakirodalom nem szentelt súlyának megfelelő figyelmet az olyan speciális életkörülményekre nézve, mint a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. Ilyen körülmények között az állampolgárok sokkal kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülnek, éppen ezért szükséges jogaik korlátozásával kapcsolatosan felmerült kérdések tudományosan megalapozott vizsgálata, amelyből – remélhetőleg– kitűnik majd egy könnyen értelmezhető, gyakorlatorientált elméleti rendszer.

Számos kérdést fogok vizsgálni, mint például, hogy állítható-e karácsonyfa a zárkákban, viselhető-e burka vagy éppen szakáll a bv.-ben, kötelező-e a kötelező takarítás, mennyire veszélyes egy könyvelő, ha buddhista tanokat olvas és, hogy el lehet-e zárándokolni Mekkába a büntetés ideje alatt.

A dolgozatban be fogom mutatni az alapjogok korlátozásának általános rendszerét azt, hogy ez miként módosul a szabadságvesztés végrehajtása során és rámutatok néhány szabályozási hiányosságból eredő problémára.

Távolabbi célom a dolgozattal, hogy felhívjam a figyelmet arra a hibára, amely egyre inkább elharapózik a jogásztársadalom köreiben mégpedig, hogy az egyes jogterületek – jelen esetben az alkotmányjog és a büntetőjog– művelői elszeparált jogterületek rendszerében gondolkodnak azok egymáshoz való viszonyát és egymásra gyakorolt hatásukat növekvő buzgósággal figyelmen kívül hagyva. Abban a reményben írom jelen soraimat, hogy ez a folyamat még azelőtt megáll, hogy visszafordíthatatlan károk keletkeznének a jogászai ethoszban.

II. A szabadságvesztés-büntetés története

A szabadságvesztésnek, mint büntetésnek az ókorig visszanyúló gyökerei vannak azonban funkciója a ma ismerttől igencsak eltért. Az ókorban és a középkor első felében a szabadságvesztést azért alkalmazták, hogy a gyanúsított tárgyalása és kihallgatása biztosított legyen. A szabadságvesztést már Manu törvénykönyve is megemlíti¹ az első önálló börtönügyi rendeletek pedig II. Theodosius és Justinianus nevéhez fűződnek.²

A vallás a bv. intézetek tekintetében már az ókortól kezdődően elismert nevelő, javító hatású eszköz volt.³ Justinianus 529-ben kiadott rendeletében engedélyezték államilag először, hogy a papok a rabokkal rendszeresen foglalkozhassanak, lelki gondozásukat elláthassák.⁴

A középkor első felében még nem volt ismert a napjainkban alkalmazott szabadságvesztés-büntetés,⁵ de nem csak erre, hanem a lelkiismeret-és vallásszabadság eltérő felfogására is tekintettel kell lennünk, amikor témánk történeti előzményeit elemezzük.⁶

A középkori Magyarországon a szabadságvesztés-büntetés elvéte ugyan, de előfordult, elsősorban a városokra volt jellemző,⁷ (ahol a rabokat általában a városháza pincéjében vagy a hóhér házában helyezték el) mivel a falvakban a földesuraknak nem fűződött ahhoz érdeke, hogy a jobbágyok hosszabb időre távol maradjanak a munkától.⁸ A korra jellemző, hogy a fogvatartáshoz elválaszthatatlanul kapcsolódott a rendszeres testi fenytés is.⁹

¹BOCHKOR Mihály (szerk.): *Manu Törvényei*. 141. (<http://goo.gl/kttvo7>)

²VÓKÓ György: *Magyar büntetés- végrehajtási jog*. Budapest-Pécs, Dóm-Dialóg Campus, 2013. 23.

³RUZSONYI Péter: Elfogadás után-hatályosulás előtt: a Bv. Kódex kriminálpedagógiai potenciálja. In: HACK Péter – KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara (szerk.): *Emberek őrzője*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2014. 187.

⁴VÓKÓ (2013) i. m. 23.

⁵Uo. 28.

⁶Az ilyen irányú korabeli gondolkodás értelmezéséhez vö.: BURY, J. B. (ford. Balogh Gábor): *A gondolatszabadság története*. Budapest, Franklin-társulat, 1915. 1–65.

⁷MEZEY Barna: A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a börtönügy tekintetében. *Börtönügyi Szemle*, 2007/3. 18. [a továbbiakban: MEZEY (2007a)]

⁸MEZEY Barna: Az amsterdami Rasphuis. *Jogtörténeti Szemle*, 2003/1. 11–12.

⁹MEZEY Barna: A büntetések végrehajtásának gyakorlata. In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar Jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 307. [a továbbiakban: MEZEY (2007b)]

1. A lipótvári börtön

A feudalizmus korában fokozatosan elkezdtek megjelenni a hosszabb tartamú szabadságvesztés végrehajtására szolgáló intézetek, amelyekben a borzalmas higiéniai körülmények ahhoz vezettek, hogy a járványoktól emberek tömegei haltak meg a fogvatartás alatt.¹⁰

A XVI. századtól Európában elkezdődött a dologházak és fegyházak kialakítása, ahova a közveszélyes büntetettek, elmebetegek, prostituáltak és munkakerülők tömegeit zárták.¹¹ A dologházakba nem csak bűnelkövetőket zártak, hanem szüleik kérésére, fegyelmezésre szoruló fiatalokat is, akiket munkáltatással és napi rendszerességű lelki gondozással igyekeztek a társadalom hasznos tagjává nevelni.¹²

¹⁰VÓKÓ (2013) i. m. 28–29.

¹¹MEZEY (2003) i. m. 16–17.

¹²Uo. 15–14.

2. Foglalkoztatás a Rasphuis börtönben

A fogvatartás körülményei a XVII. századra sem emelkedtek a középkori színvonal fölé, az első igazgatók pedig teljesen szabadon irányították az intézményeket.¹³ A teljhatalmú igazgatás következtében több sajátos rezsím alakult ki, mint például a magánelzárásos, a hallgató vagy a jegyrendszer. A számos rezsím közül a magánelzárásosban a rabok teljesen elkülönítve éltek, a fogvatartás káros hatásainak csökkentését pedig azzal próbálták elérni, hogy a rendszeresen megtartott istentiszteleteket a rabok elkülönítve hallgathatták.¹⁴

A XVIII. század második felétől Magyarországon megkezdődik a börtönügy reformja, a fegyintézetek mellé állandó lelkészeket neveztek ki, akik gondoskodtak a kötelező vallási és erkölcsi oktatásról.¹⁵

A Szempczi Fenyítőház 1780. évi szolgálati utasítása alapján a rabok kötelező vallásoktatásban vettek részt, amelynek célja az elítéltek nevelése volt. Minden katolikusnak jelen kellett lennie a 9 órakor tartott napi szentmisén, vásár- és ünnepnapokon pedig vallásoktatáson vettek részt. A protestánsok vallásukat csöndben gyakorolhatták a zárkájukban, de a közösségi vallásgyakorlás számukra tilos volt. A protestánsok nem voltak

¹³VÓKÓ (2013) i. m. 29.

¹⁴Uo. 29–30.

¹⁵*Börtönügy: Oktatás magyar királyi országos fegyintézetekben*, Budapest, Királyi Igazságügyministerium, 1885. 3–8. (<http://goo.gl/UegLdl>)

kötelezhetőek a miséken való részvételre, azonban illő viselkedés mellett jogukban állt azokon részt venni. A raboknak kötelező volt legalább háromhavonta gyónniuk. A mise alatt rendbontást elkövetőket nyilvánosan végrehajtott testi fenyítéssel büntették.¹⁶

Magyarországon a XIX. század első felében a szabadságvesztés végrehajtására nem volt egységes, magas szintű jogszabály. A végrehajtás módját partikuláris normák tömege rendezte ez pedig azt eredményezte, hogy az egyes bv. intézetek felügyelete nem volt megfelelőképpen biztosított, visszaélések és középkori állapotok jellemezték a fogvatartást, amely ellen a kor jelentős gondolkodói is felszólaltak.¹⁷

Az 1840-es évektől kezdődően hazánkban megkezdődik a büntetőjog kodifikációja, a század második felétől pedig megjelennek a bv.-t szabályozó, magasabb szintű jogszabályok.¹⁸

A XIX. század végi jelentések bizonyítják, hogy a lelkeszek tevékenysége teljesítette a hozzájuk fűzött reményeket, a rabok erkölcsi állapotát elemző statisztikák javuló tendenciát mutattak.¹⁹

Az első világháború megállította a bv. fejlődését, a háborús szükségletek előtérbe kerültek, de fokozatosan javult az egészségügyi ellátás és az ételmezés, amelynek eredményeképp a XX. század első felében már élhető körülmények uralkodtak a bv. intézetekben, a rabok nevelésére (amelynek elsődleges eszköze a lelki gondozás és a munkáltatás volt) is gondot fordítottak és bizonyos alapjogok már általánosan érvényesülővé váltak.²⁰

A második világháborút követően a büntetőjog egyszerre szolgált gazdasági célok elérése és az osztályharc eszközeként. A rendszer nem tűrte meg a bv. törvényességének biztosítékait.²¹ A népköztársaság idején a „ne csak őrizd, gyűlöld is” vezérelv mentén alakult a magyar bv.²² A marxizmus tanai a vallást az osztálytársadalom termékeként hirdették meg, amelynek következményeként a diktatúra totalitárius időszakában a rendszer vezetése a

¹⁶VAJNA Károly: *Hazai régi büntetések Első kötet*. Budapest, Univers, 1906. 51–52.

¹⁷VÓKÓ (2013) i. m. 35–37.

¹⁸Uo. 37–38.

¹⁹MEGYERY István (szerk.): *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Budapest, Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, 1905. 334.

²⁰VÓKÓ (2013) i. m. 47–50.

²¹BÓDINÉ BELIZNAI Kinga–LŐRINCZ József: A büntető jogalkotás. In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar Jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 377.

²²RUZSONYI i. m. 191.

vallásosság felszámolására törekedett, amelyet a hatvanas évek felváltott a vallás manipulálására irányuló törekvés, míg végül a nyolcvanas évek feladták a harcot ellene.²³

A szocialista Magyarország büntetés-végrehajtását (különösen az Államvédelmi Hatóság közvetlen irányítása alá vont intézményekben) középkori módszerek, a törvényességi és humanitárius szempontok teljes figyelmen kívül hagyása jellemezte.²⁴ A személyzet kiválogatásánál nem a szakmai tudás vagy a felkészültség, hanem a rendszer iránti elkötelezettség és megbízhatóság volt a mérce.²⁵

A sztálini büntetőpolitika a büntetés céljaként a társadalmi tulajdon és a dolgozó nép érdekeinek védelmét tűzte ki.²⁶ Az ideológiával összeférhetetlen vallásosságot a rendszer elnyomni törekedett így a bv.-ben megszüntették a börtönlelkészi szolgálatot,²⁷ azonban egyes intézményekben továbbra is tevékenykedett börtönlelkész.²⁸ Előírták, hogy az ügyész lássa el a bv. törvényességi felügyeletét,²⁹ azonban ez (a szocializmusra jellemzően) a valóságban mégsem öltött alakot.³⁰

Az 1950-es évek végétől kezdődően enyhülni kezdett a szigor, az ügyészség törvényességi felügyeleti jogkörét kibővítették és a gyakorlatban is kezdett megvalósulni az írott szöveg. A rabok nevelése ismét célá vált, a titkos utasítások háttérbe szorultak és a végrehajtás kérdéseit jogszabályokban rendezték, rögzítették a rabokat megillető jogokat és az őket terhelő kötelezettségeket.³¹

1989 őszétől a Márianosztrai Fegyház és Börtön vezetése (a többi bv. intézetet megelőzve) ismét engedélyezte a rabok helyi plébános általi lelki gondozását.³² Az 1980-as évek végére megkezdődik a bv. humanizálása, a börtönügy szervezeti korszerűsítése,³³ illetve az ENSZ Minimum szabályai és az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásai figyelembevételével a magyar bv. jogot fejlesztő jogharmonizációs folyamat.³⁴

²³ANTAL Attila: Egyház és vallás a rendszerváltó programokban. *Jogtörténeti Szemle*, 2010/2. 65–66.

²⁴VÓKÓ (2013) i. m. 54-56.

²⁵RUZSONYI i. m. 190–191.

²⁶BÓDINÉ BELIZNAI–LŐRINCZ i. m. 382.

²⁷HAJDÚ Miklós: A börtönpasztoráció lehetőségei a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi szemle*, 2006/1. 33.

²⁸VÓKÓ (2013) i. m. 57.

²⁹Uo. 59.

³⁰RUZSONYI i. m. 192.

³¹VÓKÓ (2013) i. m. 60-68.

³²TAMÁSKA Péter: *Történeti riportok*. 98. (<http://goo.gl/xCFJZ3>)

³³LŐRINCZ József: Börtönügyünk a rendszerváltozás időszakában. *Börtönügyi Szemle*, 2011/2. 67.

³⁴VÓKÓ (2013) i. m. 80–81.

Magyarországon 2000 júliusa óta egy igazságügy-miniszteri rendelet alapján tevékenykedik ismét a Börtönlelkészi Szolgálat.³⁵

III. A büntetés-végrehajtási jog alkotmányosságáról

1. A büntetésről és annak céljáról

Ha valaki a társadalom békéje ellen tör, a társadalomnak joga keletkezik a támadást a jövőre nézve ellehetetleníteni, azonban nem szabad a vétkest cél nélkül büntetni, mert ez által csak további károkat okoznánk.³⁶ Egyes vélemények szerint a büntetés egyenesen az elítélt joga is egyben, mivel ezáltal lehetőséget kap arra, hogy megszabaduljon elkövetett bűnétől így bizonyos tekintetben a bv. által az emberi méltóság védelme is érvényesül.³⁷ A bv. nem lehet pusztán az önkény és az erőszak eszköze,³⁸ célja kell, hogy legyen az elítélt büntől való megszabadulása és belső megváltozása is.³⁹ A katolikus társadalmi tanítás is a büntetés kettős célját deklarálja, az elítélt társadalomba való visszailleszkedését és a béketeremtő igazságosságot. E célokon keresztül, a büntetés végrehajtása által helyreállhat a társadalom harmonikus együttélésének megtört kapcsolatrendszere.⁴⁰

A 1979. évi 11. tvr. (a továbbiakban: Bv. tvr.) a szabadságvesztés végrehajtásának célját az elítélt társadalmi reintegrációjában, az ismételt bűnelkövetés speciális prevenciójában,⁴¹ illetve a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítésében⁴² határozta meg.⁴³

³⁵HAJDÚ i. m. 33.

³⁶PULSZKYKY Ágost–TAUFFER Emil: *A börtönügy múltja, elmélete jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Pest, Emich Gusztáv kiadványa, 1867. 9.

³⁷VÖ.: FRIDVALSZKY János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Budapest, Szent István Társulat, 2013. 33.

³⁸VÓKÓ György: A büntetés-végrehajtás időszerű kérdései. *Jura*, 2001/1. 102.

³⁹FRIDVALSZKY i. m. 34.

⁴⁰AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Budapest, Szent István Társulat, 2007. 206.

⁴¹A büntetés és a reszocializáció kapcsolatát ld. bővebben: MÓDOS Tamás–GÁSPÁR János: Differenciált rezsim a Váci Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2010/1. 49.

⁴²Balla Károly szerint ez a büntetés fő célja vö.: BALLA Károly: *Vélemény a büntetésmód javítása iránt*. Pest, Trattner-Károlyi, 1841. 16.

⁴³1979. évi 11. tvr. 19. § (1)

A 2013. évi CCXL. tv. (a továbbiakban: új Bv. Kódex) rendelkezése a szabadságvesztés végrehajtásának céljáról⁴⁴ jelentős tartalmi változást hoz. A törvény miniszteri indokolása⁴⁵ az elítélt személyiségének fejlesztésére irányuló tevékenységet jelöli meg elsődleges feladatnak, de már nem csak azt tűzi ki céljául, hogy az elítélt ne kövessen el újabb bűncselekményt hanem, hogy a társadalom hasznos tagjává is akarjon válni, mégpedig önön meggyőződéséből eredően.

Nóvum a magyar bv. jog történetében, hogy a feltételes szabadságra bocsájtás lehetőségének kizárásával kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtásának céljaként⁴⁶ az új Bv. Kódex kizárólag a társadalom védelme érdekében való fogvatartást írja elő.⁴⁷ Az Alkotmánybíróság egy határozatában az emberi méltóság jogából levezette a jog reszocializációs kötelezettségét,⁴⁸ azonban nem mond ellent e határozatnak az említett kizárólagos büntetési cél, mivel arra a fogvatartotti csoportra nézve írta ezt elő, akik vissza fognak térni a szabad társadalomba.

*„Elnyomni könnyebb, mint nevelni; elijeszteni, mint maradandólag meggyőzni; pillanatnyi cselekvénynek hatása is mulékony; nagy eredményhez csak fáradságos munka vezethet.”*⁴⁹

2. Az alapjogok csoportosítása a büntetés-végrehajtásban

A bv.-ben főszabály szerint a jogokat a lehető legteljesebb mértékben érvényre kell juttatni de, az alkotmány felhatalmazása alapján törvény rendelkezhet úgy általánosságban, hogy a bv. jogviszony jellegéből eredően bizonyos jogok csak korlátozottan érvényesülhetnek.⁵⁰ Éppen ezért az egyes esetekben vizsgálni kell, hogy a jogkorlátozás a szabadságvesztés céljaival ellentétes-e.

⁴⁴2013. évi CCXL. tv. 83.§ (1)

⁴⁵T/13096. számú törvényjavaslat a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról. (<http://goo.gl/vTdRCp>)

⁴⁶2013. évi CCXL. tv. 83.§ (2)

⁴⁷Ez a cél Platón büntetési elméletéig visszavezethető vö.: SZABÓ Péter: A büntetés, annak célja, jogalapja. *Jogi Fórum*, 2. (<http://goo.gl/HwNoSu>)

⁴⁸MATOVICS Csaba: A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai. *Börtönügyi szemle*, 2009/2. 99.

⁴⁹PULSZKYKY–TAUFFER i. m. 10.

⁵⁰HORVÁTH Márta–KÖRMENDI András: A fogvatartottak vallásgyakorlása – jogi szabályozás és jogalkalmazás hazánkban és külföldön. *Börtönügyi Szemle*, 2009/3. 31.

Az alapjogokat a bv.-ben három csoportba sorolhatjuk be, mégpedig a bv. által nem érintett jogok, a továbbélő módosult jogok és a szünetelő jogok csoportjába.⁵¹

A bv. által nem érintett jog alatt nem azt értjük, hogy nem korlátozható hanem, hogy nem tekintünk rá a jogviszonyból eredően automatikusan korlátozott érvényesülésű jogként, ezek annyiban juthatnak érvényre amennyiben nem ellentétesek a bv. céljaival.⁵²

3. A büntetés-végrehajtás alapelvei

A bv. alapelveinek célja kettős, egyszerre szolgálják az alapjogok és a büntetés céljainak érvényre juttatását. A bv.-ben érvényesülő alapelvek közül tárgyalt témánk tekintetében a legfontosabbak, az alkotmányos alapelvek és alkotmányos jogok érvényesülésének követelménye, a törvényesség és a humanitás elve, a joggal való visszaélés tilalma, az életfeltételek szabad élet körülményeihez való közelítésének követelménye, káros mellékhatások csökkentésének elve és a legkisebb beavatkozás elve.⁵³

IV. A lelkiismereti- és vallásszabadság fogalma

*„A vallással úgy vagyok, mint az országutakkal. Helyeslem, ha az állam karbantartja a főutakat, feltéve, hogy mindenkinek fenntartja a jogot, hogy előnyben részesítse az ösvényeket.”*⁵⁴

A lelkiismereti szabadság tágabb kategória, mint a vallásszabadság, nem tartalmazza feltétlenül a vallás transzcendenciára és rendszerezett hitelvekre vonatkozó elemeit⁵⁵ és magába foglalja a vallási szempontból indifferens világnézeti meggyőződéseket is. Minden e kategóriába sorolható meggyőződés csak akkor válik jogilag relevánssá, ha az kifejezésre is jut.⁵⁶ A lelkiismereti szabadság a vallásszabadság anyajoga, hozzá viszonyítva a vallásszabadság csak egy tárgy szerint nevesített változata.⁵⁷

A lelkiismereti- és vallásszabadság fogalmát az Alaptörvény VII. cikk (1) bekezdése és a 2011. CCVI. törvény 1. § (2) (a továbbiakban: Ltv.) bekezdése azonos módon, az

⁵¹LÉVAY Miklós: A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/24. 6.

⁵²VÓKÓ (2013) i. m. 232.

⁵³Uo. 149–151.

⁵⁴Benjamin Constant, idézi: SCHWEITZER Gábor: A világnézeti semlegesség ára. *Fundamentum*, 1997/2. 76.

⁵⁵SCHANDA–BALOGH i. m. 146.

⁵⁶LIGA Éva: Vallási jelképek viselésével kapcsolatos döntések a strasbourgi gyakorlatban. *De iurisprudencia et iure publico*, 2013/2. 4–5.

⁵⁷ÁDÁM Antal: Az állami egyházjogról. *Jura*, 2000/1-2. 21.

alapjog tartalmának megjelölésével határozza meg. Ezek szerint a lelkiismereti- és vallásszabadság a vallási vagy más meggyőződés szabad megválasztását, megváltoztatását, a kultuszsabadságot, meggyőződésének nyilvánosan vagy magánéletben történő kinyilvánításának illetve ennek mellőzésének jogát, valamint meggyőződése gyakorlásának és tanításának jogát foglalja magában. Ehhez nagyban hasonló meghatározást adott a II. Vatikáni Zsinat 18. cikkelye is.⁵⁸ Az említett definíciót először az Emberi Jogok Egyetemes nyilatkozata fogalmazta meg.⁵⁹

A vallás fogalmát önállóan a magyar normák nem határozzák meg, de az Lvtv. tartalmazza a vallási tevékenység fogalmát, amelyből levezethető a vallás fogalma is, e szerint a vallás természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik,⁶⁰ tanai a valóság egészére irányulnak illetve az erkölcsöt és az emberi méltóságot nem sértő sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja.⁶¹ Azonos tartalmú Ádám Antal definíciója is,⁶² de hangsúlyozza, hogy vallásnak csak az a meggyőződés tekinthető, amely igényli, hogy azt mások is kövessék.⁶³

A vallásosság az ember alapvető jellemzője, az emberiség történetét végigkísérték a különféle vallások, amelyeket más szilárd meggyőződésektől elválaszt az a sajátosságuk, hogy mindig transzcendenciára irányulnak.⁶⁴

Minden vallás alapvetően az erkölcsi értelemben vett jót célozza, valamiképpen olyan tartalmat hordoz tanításban, amely végeredményében az egyéni és közösségi értékek meg-

⁵⁸NAGYPÁL Szabolcs: A rendszerváltás néhány vallási kulcskérdése: Vallásszabadság, átcsábítás és közös tanúságtétel. *Jogtörténeti Szemle*, 2010/2. 73.

⁵⁹BUDA Péter: Állam és egyház: A polgári átalakulás eredményeinek leépítése. *Fundamentum*, 2001/2. 128.

⁶⁰Klein Tamás erre vonatkozó véleményével vö.: KISS Anna Rita: Az egyházi jogállás szabályozásának új útjai: az Országgyűlés új „hitvallása”. *Ars Boni*, 2012. 6. (<http://goo.gl/74y1vG>)

⁶¹Lvtv. 6. § (3)

⁶²ÁDÁM (2000) i. m. 20.

⁶³ÁDÁM Antal: Vallás, vallásszabadság és egyház Magyarország Alaptörvényének, továbbá „A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról” szóló 2011. évi C. törvény figyelembe vételével. *Jura*, 2011/2. 8.

⁶⁴SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Bevezetés a Katolikus hit rendszerébe*. Budapest, Szent István Társulat, 2010. 13.

óvására irányul ezért önmagát jónak tekinti,⁶⁵ részben éppen ezért erős jellemformáló erővel bír.⁶⁶ A vallás nem egyszerű vélekedés, hanem egy szilárd meggyőződés, amellyel ellentétes cselekedet –vagy a cselekvés elmaradása– a vallásos személy számára súlyos belső válságot okozna.⁶⁷

A lelkiismeret fogalmát sem a hazai, sem a külföldi jogszabályok nem határozzák meg, de a jogirodalomban számos definíció fellelhető, amelyek közül az említett fogalom lényege leginkább Schanda Balázs definíciójában ragadható meg, amely szerint „A lelkiismereti ok nem korlátozható vallási motivációra. Azon a személyiség olyan belső értékrendszerét kell érteni, amellyel ellentétes magatartás az egyén lelki sérülésével és önmagával való meg hasonlításával járna”.⁶⁸ A lelkiismeret pszichológiai megközelítése e definícióval lényegében megegyező fogalmat ad.⁶⁹

V. Az alapjog-korlátozás szabályai a szabadságvesztés végrehajtásban

1. Röviden a nemzetközi emberi jogi elvárásokról

Az emberi jogok nemzetközi védelmének fontos elve a komplementaritás, tehát az, hogy az egyén csak akkor fordulhat a nemzetközi közösséghez jogvédelemért, ha már kimerítette a belső jogorvoslati lehetőségeket, vagy erre nem volt lehetősége.⁷⁰

Magyarország 1976-ban ratifikálta a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát,⁷¹ amelynek 18. cikke rögzíti a lelkiismereti- és vallásszabadság biztosítására vonatkozó kötelezettségeinket, amellyel tartalmában azonos az Emberi Jogok

⁶⁵Az európai közvélekedésre általánosan igaz, hogy bizonyos vallásokat alapvetően gonosznak tekint. Az európai, keresztény értékrendszer legszembeötlőbb kontrasztja a sátánizmusé. Itt jegyzem meg, hogy –még mielőtt bárki is azt gondolná, hogy ez az a kivétel, amely bizonytalanná teszi a fent vázolt álláspontomat– még a sátánista tanítás is azt vallja magáról, hogy erkölcsi értelemben véve ők képviselik az igazságosságot vö.: LAVEY, Anton Szandor: *The Satanic Bible*. New York, Avon Books, 2005. 40-45.

⁶⁶ÁDÁM Antal: A világvallások hasonló és eltérő elemeiről. *Jura*, 2001/1. 10.

⁶⁷SCHANDA Balázs–BALOGH Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog - Alapjogok*. Budapest, PPKE JÁK, 2011. 147.

⁶⁸Uo. 145.

⁶⁹DARÁK Péter: Lelkiismeretlen állam. *Jogtörténeti Szemle*, 2010/2. 5.

⁷⁰CHRONOWSKI Nóra: Az alapjogvédelem globális, európai és hazai trendjei. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/26. 6.

⁷¹HORVÁTH Attila: Az emberi jogok sorsa Magyarországon a szovjet típusú diktatúra időszakában. *Rendészet és emberi jogok*. 2011/1. 33–36.

Európai Egyezményének 9. cikke is.⁷² Az említett egyezmények azonos szabályt írnak elő a tárgyalt alapjog korlátozhatóságára, így mind a kettő hibás abban a tekintetben, hogy az erkölcs(ök) védelmét megfelelő korlátozási oknak fogadják el.⁷³

Az emberi jogok védelmét szolgáló kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezmény 2. és 7. Cikke lehetővé teszi a bv. intézetek ellenőrzését, így fontos jogvédelmi mechanizmust jelent.

A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni egyezmény fakultatív jegyzőkönyve (a továbbiakban: OPCAT) további biztosítékot vezet be, mivel tagállami szinten létrehoz egy olyan megelőző mechanizmust, amely rendszeres látogatások révén biztosítja a rabok jogainak megfelelő érvényesülését.⁷⁴

2. Az alapjogok korlátozásának szabályairól általában

Az alapjogok korlátozására vonatkozó szabályok fontosabbak lehetnek egy jól felépített alapjogi katalógusnál is, mivel azok mutatják meg, hogy milyen szempontokat kell figyelembe venni a még legitim határáig való beavatkozásnál.⁷⁵

Az alapjogok korlátozásának technikái között két fő csoportot különböztethetünk meg, a jogspecifikus és az összevont típust, amelyek közül a demokratikus Magyarország alkotmányos rendszerében az utóbbi korlátozási technika honosodott meg.⁷⁶ Az előbbi módszer lényege, hogy a jogokhoz kapcsolódóan meghatározza azokat az okokat és célokat, amelyek érdekében a korlátozás megengedett.⁷⁷ Az utóbbi ezzel szemben egy szabályban összefoglalva határozza meg a korlátozást lehetővé tevő okokat.⁷⁸

Az Alaptörvény szerint alapjogot korlátozni csak más alapjog vagy alkotmányos érték védelme érdekében, a jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával és csak feltétlenül szükséges mértékben lehet.⁷⁹ Az Alaptörvény alapjog-korlátozási generálklauzulája mellett figyelembe kell vennünk azt is, hogy az alapjogok lényeges tartalma nem azonos az

⁷²LIGA i. m. 4.

⁷³Vö.: ÁDÁM (2011) i. m. 19.

⁷⁴PAJCSICSNÉ CSÓRÉ Erika: A büntetés-végrehajtás fogvatartottjainak jogai ombudsmani szemmel. *Börtönügyi Szemle*, 2013/3. 1.

⁷⁵BALOGH Zsolt: Az alapjogok korlátozása az új alkotmányban. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/19. 2.

⁷⁶SCHANDA–BALOGH i. m. 46.

⁷⁷Uo. 46–47.

⁷⁸Uo. 48.

⁷⁹I. cikk (3) bekezdés

alapjogok érinthetetlen lényegével (ez nem más, mint az élethez és emberi méltósághoz való jog),⁸⁰ amely semmilyen okból nem korlátozható.⁸¹

Ha a korlátozás a formai kritériumok megsértése mellett valósul meg, a korlátozás alkotmányosértő lesz, függetlenül attól, hogy egyébként a tartalmi követelményeket megsértették-e, ugyanígy, ha a korlátozás csak a formai követelményeknek felel meg, de megsérti annak tartalmi feltételeit, szintén megvalósul az alapjogsérelem.⁸² A formai követelmények lényege röviden az, hogy a korlátozás csak törvényi szinten írható elő és az ezt megvalósító eljárásnak előre rögzítettnek kell lennie.⁸³ A törvényi jogforrási szint előírása biztosítékot jelent arra nézve, hogy a korlátozás megfelelő társadalmi támogatottságon alapul, ezáltal vélelmezhető annak legitim volta,⁸⁴ tehát ez egy garanciális jellegű szabály.⁸⁵ Az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy önmagában az, hogy bizonyos jogok korlátozását kétharmados törvényben szabályozzák, nem szab hierarchikus rendet az alapjogok között, az csak a politikai fontosságukat jelzi. Az előre meghatározottság követelménye azt jelenti, hogy az eljárási szabályokat előzetesen törvényben kell rögzíteni továbbá, hogy a jogalkotásra vonatkozó szabályokat is meg kell tartani.⁸⁶

Az alapjog-korlátozás tartalmi követelményei arra adnak választ, hogy milyen okok, célok, értékek, érdekek alapján és milyen mértékben korlátozhatóak az alapjogok.⁸⁷ Bár csábító egy olyan zárt, hierarchikus alapjogi rendszer gondolata, amelyben az ott meghatározottak alapulvételével minden esetben eldönthető a korlátozás alkotmányossága, azonban ilyen elméleti katalógust még az erősebb és gyengébb jogokat megkülönböztető jogtudományi álláspontok képviselői sem tudtak mindezidáig alkotni.⁸⁸ Szükséges tehát olyan módszerek megalkotása, amelyek alapján a korlátozás alkotmányossága eldönthető.⁸⁹

A korlátozhatóság tekintetében három csoportot különböztetünk meg, a korlátozhatatlan, az általános rend szerint és az általános rendhez képest enyhébb mércék

⁸⁰BALOGH i. m. 5–7.

⁸¹SCHANDA–BALOGH i. m. 49.

⁸²BALOGH i. m. 5.

⁸³SCHANDA–BALOGH i. m. 51–58.

⁸⁴Uo. 51.

⁸⁵BALOGH i. m. 2.

⁸⁶Uo. 4–5.

⁸⁷SCHANDA–BALOGH i. m. 58.

⁸⁸Uo. 58–59.

⁸⁹BALOGH i. m. 5.

alapulvételével korlátozható alapjogok csoportját.⁹⁰ Az alapjogok általában korlátozhatóak, az abszolút jogok és tilalmak csoportjába igen kevés jog tartozik, ide soroljuk a lelkiismereti és vallási meggyőződés megválasztásához és megváltoztatásához való jogot.⁹¹

A német alkotmánybíróság és az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) is a magyar alkotmánybírósági gyakorlatban alkalmazott alapjogi teszthez hasonló próbát használ, a korlátozás alkotmányosságának megállapítása céljából. A német alkotmánybíróság azt vizsgálja, hogy a korlátozásra szükség van-e, alkalmas-e és annak elfogadható-e a mértéke, az EJEB a korlátozás tekintetében vizsgálja, hogy az arányos, szükségszerű és az Egyezményben foglalt célok érdekében valósult-e meg.⁹²

Az Alkotmánybíróság által már ítélezése kezdetén alapul vett szükségesség, alkalmasság, arányosság hármasan alapuló teszt⁹³ alkalmazása a rendszerváltás óta némileg módosult, a korlátozás szükségességének okai közé bekerült a közérdek fogalma is, így a hangsúly az arányosság vizsgálatára tolódott.⁹⁴ Az Alkotmánybíróság alapjogi próbáját és a formai követelményekre vonatkozó álláspontját az Alaptörvény részben sorai közé integrálta, így azokat megemlíti az I. és a IV. cikkben.

Az általános alapjogi teszten túl a komparatív teherpróba tesztjét, valamint a kommunikációs jogok, a tulajdonhoz való jog és diszkrimináció tilalmának tartalmi sajátosságaira tekintettel speciális mércéket is alkalmazunk. A komparatív teherpróba tesztje egy, a lelkiismereti- és vallásszabadsághoz kapcsolódó addicionális teszt, amely annyiban egészíti ki az általános tesztet, hogy megmutatja, hogy a lelkiismereti- és vallásszabadságra tekintettel akkor tehető kivétel az általános törvények alól, ha az szorosan kapcsolódik a hitéhez és ez nem jár mások jogainak sérelmével.

3. A lelkiismereti- és vallásszabadság korlátozására vonatkozó technikák alkalmazása és módosulása a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásban

A lelkiismereti- és vallásszabadság megfelelő módon történő korlátozása különös jelentőséggel bír abban a tekintetben, hogy az említett alapjog megfelelő módon való érvényesülése a rabok reszocializációja, illetve a személyiségük fejlesztésében és védelmében

⁹⁰SCHANDA–BALOGH i. m. 59.

⁹¹Uo. 59–62.

⁹²Uo. 64–65.

⁹³BALOGH i. m. 8.

⁹⁴SCHANDA–BALOGH i. m. 65–67.

jelentős szerepet tölt be.⁹⁵ Mivel a vallások az emberi magatartásokra is hatást kívánnak gyakorolni, a vallásgyakorlás az egyik legalkalmasabb eszköz lehet a rabok javítására. A cél az, hogy az egyén személyiségében következzen be a változás, amit csupán vallási külsőségekkel nem lehet elérni, ezért fontos, hogy a börtönlelkészek egyéni lelki gondozásban is részesítsék az elítélteket.⁹⁶

A bűncselekmény elkövetése miatt, a társadalom jogszerű retorziós igénye, a közrend fenntartásának szükségessége és a következmények előreláthatósága együttesen lesznek az okai annak, hogy egy jogállamban alkotható olyan jogszabály, amely bizonyos alapjogokat akár lényeges tartalmukban is korlátoznak.

Önmagában nem a vallásgyakorlást védi az állam, (amely alatt aktív és passzív magatartását is érteni kell) hanem az e mögött rejlő lelkiismereti meggyőződést, amelynek – többek között – az a célja, hogy az egyén megőrizhesse lelki integritását és emberi méltóságát.⁹⁷

Korábban említettem, hogy több alapjog tekintetében a bv.-n kívül is különmércéket alkalmazunk, ehhez képest a bv.-ben minden alapjog tekintetében speciális tesztet használunk, amely jellegét befolyásolják a bv. céljai, a bv. jogviszony fennállása és ezekre tekintettel az egyes alapjogok sajátosságai. A bv.-ben az általános tesztől (a teszt szerkezetének megtartása mellett) a szükségesség és az arányosság oldalán is kisebb-nagyobb mértékben el kell térünk, azonban az alkalmasság vizsgálata az általános szabályok szerint⁹⁸ alakul.

Pusztán a speciális jogviszonyra hivatkozni nem elegendő ahhoz, hogy az alapjog-korlátozás jogszerűségét igazoljuk, az általános tesztől eltérő okokat fel lehet hozni erre, de ez nem jelenti azt, hogy a korlátozás konkrét okait ne kellene megjelölni.⁹⁹ Az intézet rendje, a közérdek és a közbiztonság védelme az alapjogok érvényesülésének immanens korlátai, de a korlátozás jogszerűsége pusztán ezekre alapozva még nem fogadható el aggálytalanul.¹⁰⁰ Az közérdekűség mellett a büntetés céljainak érvényesülése olyan indok, amely

⁹⁵TÓTH Mariann: Egyes alkotmányos jogok érvényesülése az elítéltek reintegrációja szempontjából. Börtönügyi Szemle, 2010/4. 24.

⁹⁶PULSZKYKY–TAUFFER i. m. 155–157.

⁹⁷LIGA i. m. 5.

⁹⁸CHRONOWSKI i. m. 11–12.

⁹⁹SZIKINGER István: Börtöncenzúra. *Fundamentum*, 2001/1. 127.

¹⁰⁰Uo. 128.

megalapozhatja az alapjog-korlátozás szükségességét. A fent említetteken túl az általános szabályok szerint fogadhatóak el a korlátozás szükségességét megalapozó egyéb okok.

Az arányosság vizsgálatakor az elítélt veszélyességét, a szökés veszélyét, az elkövetett bűncselekmény jellegét és általában véve a rab magatartását különös hangsúllyal kell mérlegelni. Természetesen az arányosság nagyban függ a korlátozással érintett alapjog jellegétől is, így a személyi körülményeket és az érintett alapjogot egymás viszonyában, és minden esetben a bv. alapelveit figyelemmel tartva kell vizsgálnunk.

A bv. sajátossága, hogy a racionalitási teszt és az általános alapjogi teszt alkalmazása gyakran egymással összefüggésben merülhet fel, ami alapvetően abból fakad, hogy a zárt körülmények között a rabok sok esetben csak előzetes bejelentés, illetve kérelmezés esetén élhetnek jogaikkal.

Az EJEB három feltételt támaszt az alapjog-korlátozás jogszerűségének megállapításához, amelyek közül az első az, hogy a korlátozás törvényen alapuljon, a 9. cikkben foglalt valamely cél védelmére irányuljon és, hogy a beavatkozás szükséges legyen (ebbe az elembe beleértendő az arányosság feltétele is).¹⁰¹ Az alapjog-korlátozás jogszerűtlenségének megállapításához a Bíróság az említettek megsértésén felül megköveteli, hogy az érintett vallás oly mértékben legyen filozófiailag és intézményileg körülhatárolható, hogy azt azonosítani lehessen, továbbá, hogy a hatóság intézkedése lényeges elemét érintse a vallásgyakorlásnak és, hogy a panaszos ténylegesen törekedjen a vallás gyakorlására.¹⁰² A Bíróság elismeri, hogy a szükségesség tekintetében az államok egy bizonyos pontig rendelkeznek önálló mérlegelési jogkörrel.¹⁰³ A Bíróság vallási meggyőződésből eredő cselekvések közül csak azokat részesíti védelemben, amelyek a meggyőződés korlátozhatatlan lényegéhez tartoznak, illetve vallási szertatásnak minősülnek, így általában a vallási öltözet viselését sem védi.¹⁰⁴

Véleményem szerint az EJEB által az alapjog-korlátozás jogszerűtlenségének megállapításához támasztott feltételek túlságosan leszűkítik a sérelmezhető intézkedések körét, így jelentősen csökkentik az alapjogok védelmét, kizárólag akkor nyújtanak védelmet, ha az intézkedés az érintett alapjog érinthetetlen lényegét sérti. A védelem körének ilyen módon való meghatározása szinte teljesen lehetetlenné teszi az egyéni meggyőződések

¹⁰¹HORVÁTH-KÖRMENDY i. m. 34.

¹⁰²Uo. 32.

¹⁰³SCHANDA Balázs-CSIZINÉ SCHLOSSER Annamária: Újabb fejlemények az Európai Emberi Jogi Bíróság vallásszabadsággal kapcsolatos gyakorlatában. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/2. 73.

¹⁰⁴LIGA i. m. 10–12.

védelmét. Egy személy lelkiismereti meggyőződése ugyanúgy lelkiismereti meggyőződés, mint egymillióé, így azonos védelmet kellene az egyéni meggyőződéseknek biztosítani a nagyobb létszámú követőt magáénak tudó csoportokéval. Az EJEB ítéleteivel alább megfogalmazott kritikáim jelentős mértékben a fent vázolt álláspontomnak tudhatóak be, ugyanis a Bíróság helytelen tesztjének alkalmazása helyett a szerintem helytálló teszt alapulvételével közelítettem meg a jogeseteket.

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága a rabok esetében elfogadja az alkotmányossági követelmények alacsonyabb szintjét.¹⁰⁵ Az intézkedések alkotmányosságának elbírálásához egy négy szempontos tesztet dolgozott ki, amely alapján először azt kell megvizsgálni, hogy az intézkedés törvényes célt szolgál-e, majd, hogy a rabok számára van-e alternatív eszköz a joggyakorlásra, az intézkedés végrehajtása milyen hatással lesz (a felügyelet tagjaira, a rabokra, illetve az intézet költségvetésére) és végül vizsgálni kell azt is, hogy a hatóság tud-e más eszközt biztosítani az elítéltek joggyakorlására.¹⁰⁶

A dolgozat további részeiben több olyan jogesetekre is hivatkozni fogok, amelyek nem a bv. intézetekkel kapcsolatosan jelentek meg, de ezeket irányadónak tekintem a tárgyalt környezetre is, mivel a közoktatás és a bv. intézetek között számos hasonlóság figyelhető meg. A hasonlóságok elsősorban a hierarchikus viszonyban,¹⁰⁷ a jogviszonyhoz kapcsolódó sajátos jogok és kötelezettségek rendszerében és a kiemelkedő jelentőségű nevelési funkcióban jelennek meg.

3. 1. A meggyőződés szabad megválasztásának és megváltoztatásának joga

A lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztásának, illetve megváltoztatásának joga egy jogállamban nem korlátozható sem a bv. intézeten kívül, sem azon belül. A meggyőződés megválasztását illetve megváltoztatását még különleges jogrend idején sem lehet semmilyen indokkal korlátozni.¹⁰⁸ A vallási hovatartozás, valamint a vallásgyakorlás elutasítása jogi relevanciát nem kaphat, az állam nem juttathat előnyhöz senkit a vallási hovatartozása miatt, illetve ezért szintén nem érheti hátrány.¹⁰⁹ A pozitív és negatív

¹⁰⁵HORVÁTH-KÖRMENDY i. m. 40.

¹⁰⁶Uo. 40–41.

¹⁰⁷SCHANDA-CSIZINÉ SCHLOSSER i. m. 68.

¹⁰⁸SCHANDA-BALOGH i. m. 149.

¹⁰⁹ÁDÁM (2011) i. m. 18.

vallásszabadság egyenrangú, tehát a fent említettek abban az esetben is igazak, ha valaki nem kíván semmiféle vallást gyakorolni.¹¹⁰

Fontos megjegyezni, hogy a meggyőződésének megváltoztatásáért, a felekezetváltásáért senkit sem lehet állami szankciókkal sújtani,¹¹¹ azonban megszűnik ez a védelem, ha a választással összefüggésben jön létre valamilyen cselekmény, vagyis túllép a meggyőződés megválasztásán, innentől már a meggyőződés gyakorlásáról van szó, ami pedig korlátozható.¹¹²

A bv.-ben annyiban kaphat a mellőzés illetve a megválasztás különleges jelentőséget, hogy amikor valaki alapjogának sérelmére hivatkozik, akkor különös hangsúlyt kaphat a korábbi magatartása annak megítéléséhez, hogy a korlátozás mennyiben alkotmányos.¹¹³

A lelkiismereti meggyőződés megválasztásának és megváltoztatásának jogát soha nem lehet korlátok közé szorítani, a fogvatartott akár naponta többször is változtathatja vallását. A bv. intézménynek ugyanakkor nem kell a rabok kiszolgáló személyzeteként működni és tekintettel kell lenni a hatóság adminisztrációs és költségvetési terheire is, amely adott esetben korlátot szabhat a jogos kérelmek alapján juttatott lehetőségek terjedelmének.

A meggyőződés szabad megválasztásának jogával összefügg a prozelitizmus fogalma is (a fogvatartott oly módon történő átcsábítása egy vallási felekezetbe, amely sérti a kényszermentes cselekvéshez való jogát). A prozelitizmus a vallásszabadság megcsúfolása, amely számos formát ölthet és megvalósulhat az intézettel kapcsolatban álló minden olyan személy cselekedete által, aki hatással tud lenni a rabokra.¹¹⁴ A prozelitizmus meggátolása megköveteli az állam aktív magatartását, így olyan intézkedések megtételét, amelyek alkalmasak az alapjog megóvására.

3. 2. A kultuszsabadság

A kultuszsabadságon elsősorban az istentiszteleti cselekmények és jelképek elhelyezésének jogát értjük.¹¹⁵

¹¹⁰SCHANDA–BALOGH i. m. 164–165.

¹¹¹Uo. 150–151.

¹¹²LIGA i. m. 5.

¹¹³Ld. a dolgozat későbbi részében hivatkozott buddhista elítélt füstölő használatára vonatkozó kérelmével és a magát muszlimnak valló elítélt halál ételmezés iránti kérelmével kapcsolatos ügyet.

¹¹⁴NAGYPÁL i. m. 74–75.

¹¹⁵SCHANDA–BALOGH i. m. 153–154.

Soile Lautsi olasz állampolgár sérelmezte, hogy az osztálytermek falán feszületet helyeztek el, amely szerinte sértette a lelkiismereti- és vallásszabadsághoz való jogot, ezért kezdeményezte, hogy távolítsák el azokat. Miután kimerítette a belső jogorvoslati fórumokat, az EJEB-hez fordult, amely helyt adott panaszának és kötelezte az államot, hogy távolíttassák el ezeket a jelképeket.¹¹⁶

A bíróság álláspontja szerint a közintézményekben a vallási szimbólumok elhelyezése korlátozza a világnézeti meggyőződés szabad megválasztásához való jogot, mivel az ilyen jelképek azt a benyomást kelthetik a gyermekben, hogy valamely meghatározott meggyőződés szellemében kell nevelkednie. A bíróság indoklása szerint senki sem kötelezhető arra, hogy valamely vallási szertartáson részt vegyen, vagy meggyőződésével ellentétes magatartást tanúsítson. Az államnak tartózkodnia kell attól, hogy valamely világnézeti meggyőződést akár közvetetten is a gyermekekre kényszerítsen. A bíróság rámutatott arra is, hogy önmagában a történelmi hagyományok nem fogadhatóak el a korlátozás alkotmányos indokaként, továbbá, hogy bár senkinek sincs alanyi joga arra, hogy ne legyen kitéve különféle vallási szimbólumok jelenlétének, ez nem hatalmazza fel az államot arra, hogy intézményeiben korlátlanul helyezzen el ilyeneket. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatának megfelelő, semleges, de nem tétlen állami magatartást írnak elő, amely által olyan feltételeket hoznak létre, amelyek között szabadon alakulhat az egyéni meggyőződés.¹¹⁷

A bv. keretei között –a fent említettekre tekintettel– a kultuszszabadság alapján az intézetnek tartózkodnia kell attól, hogy az intézet azon területein, ahol a rabok jelen lehetnek vallási jelképeket helyezzen el. Az intézet tartózkodási kötelezettsége azonos alapokon nyugszik, mint a Lautsi-ügyben tárgyalt bíróság álláspontja, vagyis azon, hogy közvetetten sem szabad az államnak olyan körülményeket teremtenie a bv. intézetekben, amely a rabban azt a benyomást keltené, hogy valamely világnézet szellemében kell büntetését töltenie. Ugyanakkor bizonyos esetekben ez a tilalom nem érvényesül, így például ha speciális, vallási alapon nyugvó körletet hoznak létre,¹¹⁸ vagy a kifejezetten vallásgyakorlás céljára létrehozott termekben.

¹¹⁶VARSAANYI Benedek: Az erősebb „nem” jogán? Az állam semlegessége, lelkiismereti és vallásszabadság a Lautsi-ügy tükrében. *Fundamentum*, 2010/4. 87.

¹¹⁷Uo. 88–92.

¹¹⁸Vö.: DRAXLER Ferenc: APAC-körlet a Váci Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2013/4.

Az említett tilalom nem vonatkozik a rabokra, amennyiben saját zárkájukban helyeznek el vallási jelképeket, még akkor sem, ha ezek jelenléte a zárkatársakat zavarja.¹¹⁹ A különbségtétel alapja az, hogy a rabok között nincs hierarchikus viszony, ők nem az államot képviselik, így magatartásuk a magánszféra keretei között marad, amelybe az intézet a fent említett korlátozási okok hiányában nem avatkozhat be.

A történeti bevezetőben láthattuk, hogy az elítélteknek jogszabályban írták elő a vallási szertartásokon történő részvétel kötelezettségét. Korunkban olyan szabály, vagy intézkedés elképzelhetetlen, amelyben valamely rabot az intézet köteleznék valamely vallás szertartásán való részvételre, ilyen esetben az alapjogsértés minden bizonnyal megállapítható lenne.

3. 3. A meggyőződés kinyilvánításának és ennek mellőzésének joga

Bár a lelkiismereti- és vallásszabadság a bv.-ben érvényesülő alapjog-csoportosítás alapján alapvetően nem korlátozott, az alapjog bizonyos elemeinek érvényre juttatásához a speciális körülményekre tekintettel szükséges lehet külön kérelem benyújtásának megkövetelése, ez pedig megfelel az Alkotmánybíróság gyakorlatának.¹²⁰ Az EJEK is arra az álláspontra helyezkedett, hogy önmagában nem valósít meg jogsértést az, ha a fogvatartott azért nem tudja igénybe venni a vallásgyakorlás bizonyos lehetőségeit, mert a meggyőződéséről nem nyilatkozik (ugyanakkor a Bíróság arra vonatkozó érvelése, hogy a rab nem támasztotta alá vallásának létezését, véleményem szerint elfogadhatatlan).¹²¹

Az EJEK a Dahlab kontra Svájc ügyben elutasította annak a pedagógusnak a panaszát, aki miután már két éve tanított egy általános iskolában felvette az iszlám vallást, és –a Korán utasítását követve–¹²² fejkendőjét tanítás közben is viselni kezdte. A hatóság felszólította, hogy tartózkodjon ettől a magatartástól, ezért miután kimerítette a belső jogorvoslati fórumokat, az EJEK-hez fordult. A bíróság egyetértett azzal, hogy az intézkedés jogos és arányos volt, mivel a sajátos viselet –tekintettel arra, hogy a tanulók tekintetében a tanárnő jelenítette meg az oktatási intézményt– vallási üzenetet közvetített, így ez már nem volt tekinthető a magánszféra részének.¹²³

¹¹⁹Vö.: VARSÁNYI i. m. 92–93.

¹²⁰ZLINSZKY i. m. 96.

¹²¹HORVÁTH–KÖRMENDY i. m. 32.

¹²²SCHANDA–CSIZINÉ i. m. 69.

¹²³SCHANDA Balázs: Fejkendőviselet az iskolában. *Fundamentum*, 2004/2. 118–120.

Az említett esetben a vallásszabadság és az állam köznevelési feladata, illetve világnézeti semlegessége verseng egymással. Ezt a gordiuszi csomót Schanda Balázs elegánsan, egy vágással oldotta fel, amikor véleményében kifejtette, hogy az állami szolgálatba álló személy –egy ilyen pozícióban nem lévő jogalanyhoz képest– nem hivatkozhat vallásszabadságának azonos védelmére, jogai csak annyiban érvényesülhetnek, amennyiben azt a különleges jogviszony megengedi.¹²⁴

Az ügy megítéléséhez szervesen kapcsolódik az a tény is, hogy Genf kanton elfogadja azt, hogy a tanárok diszkrét módon viseljenek lelkiismereti meggyőződésükhöz fűződő jelképeket. A tanárnő álláspontja szerint ez a szabály diszkriminatív, mivel így a muszlim férfiaknak van lehetősége ilyen intézményekben tanítani, a nőknek pedig nincs.¹²⁵ A diszkrimináció tilalmára való hivatkozás véleményem szerint megalapozatlan, mivel az öltözködési előírások jelen esetben vallási előírásokból erednek, egy állam pedig nem avatkozhat be az egyes közösségek belső ügyeibe.¹²⁶

A Dahlab kontra Svájc ügyből a bv.-re tekintettel levezethető, hogy a bv. intézet alkalmazottjai nem viselhetnek látható módon világnézeti meggyőződésüket kifejező jelképeket, hiszen a rabok szemében ők jelenítik meg az államot. Ez a tilalom szorosan összefügg a kultuszszabadságnál kifejtettekkel, így az ott tárgyaltak itt is irányadóak. A személyi állomány világnézeti meggyőződésének kinyilvánításához való joga háttérbe szorul az állam világnézeti semlegességéhez viszonyítva, de ez csak az intézkedésen belüli jelenlétükre vonatkozik, amint átlépik az intézet kapuit a tilalom megszűnik, hiszen ott már nem az államot képviselő mivoltukban, hanem mint magánszemélyek vannak jelen.

Ésszerűtlen és a gyakorlatiasságot messzemenően megcsúfoló lenne, ha ez a tilalom a börtönlelkészekre, illetve börtönmissziós tevékenység végzése céljából jelenlévő személyekre is vonatkozna, így esetükben a vallási jelképek viselése korlátozás nélkül elfogadható.

A rabok világnézeti meggyőződését kifejező jelképek viselését (ideértve az öltözködésüket is) később fogom tárgyalni.

¹²⁴Uo. 116.

¹²⁵SCHANDA–CSIZINÉ i. m. 72.

¹²⁶Uo. 68.

3. 4. *A meggyőződés gyakorlásának joga*

A meggyőződés gyakorlásának joga nem más, mint a tágabb értelemben vett kultuszszabadság, amely az istentiszteleti cselekmények végzésén túl magában foglal minden olyan cselekvést, amelyben a meggyőződés kifejezésre jut.¹²⁷

Több (New Jersey egyik bv. intézetében raboskodó) muszlim rab sérelmezte, hogy nem vehettek részt a Jumu'ah szertartáson, mivel a kültéri munkavégzés befejeztéig nem térhettek vissza az épületbe. A bíróság hatályban tartotta a jogkorlátozó szabályokat, mivel véleménye szerint ezzel a nemkívánatos csoportképződést és az épület túlszűfolttságával járó káros hatásokat előzték meg.¹²⁸

Az említett esetben véleményem szerint nem volt megalapozott a bíróság döntése, amely –feltehetőleg– egyrészt az iszlám felületes ismerete, másrészt az ebből eredő előítéleteken alapult. Az iszlámfóbia egyik iskolapéldáját vélem felfedezni a jelzett esetben, tekintettel arra, hogy a bíróság indoklásában nemkívánatos csoportképződésnek tekintette a muszlim rabok közösségi vallásgyakorlását, annak ellenére, hogy a közösségi vallásgyakorlás kiemelkedő jelentőségű mind alapjogi szempontból, mind pedig az iszlám vallás jellegéből adódóan. Egyértelműen jogsértő rendelkezésről volt szó, a hatóságnak kötelessége lett volna a rabok számára engedélyezni, hogy a szertartás idejére elhagyják a munkaterületet, mivel ez egyrészt csak viszonylag rövid ideig tartó távolmaradást jelentett volna, így nem eredményezett volna az intézményen belül kezelhetetlen túlszűfolttságot (különös tekintettel arra, hogy mindössze néhány rabról volt szó) másrészt ez a rítus az iszlám vallás egyik legfontosabb szertarása.¹²⁹

Egyes vélemények szerint egy mekkai zarándoklat vagy más, ehhez hasonló cselekmény különösebb megfontolás nélkül is kizárható a bv. jogviszony fennállása alatt és ebből eredően.¹³⁰ Korábban említettem, hogy a bv. jogviszonyra hivatkozni nem elegendő ahhoz, hogy az alapjog-korlátozás jogszerűségét igazoljuk, ezért nem értek egyet az említett állásponttal. Véleményem szerint kivételes esetekben előfordulhat, hogy egy fogvatartott számára engedélyezhető lenne egy ilyen rendezvényen való részvétel. Álláspontomat egyrészt arra alapozom, hogy egy ilyen mértékű jogkorlátozás bizonyos esetekben a korlátozás arányosságának kritériumát sértené, továbbá, hogy mind a Bv. tvr., mind az új Bv.

¹²⁷SCHANDA–BALOGH i. m. 159.

¹²⁸HORVÁTH–KÖRMENDY i. m. 41.

¹²⁹A Jumu'ah szertartás katolikus megfelelője a vasárnapi mise.

¹³⁰HORVÁTH–KÖRMENDY i. m. 31.

Kódex –bizonyos feltételek mellett– engedélyezi a büntetés félbeszakítását, illetve a rövid tartamú eltávozást, így elméletileg nem kizárt, hogy egy rab hosszabb időre elhagyja a bv. intézetet, másrészt pedig az iszlám egyik alappillére, hogy életében egyszer minden muszlimnak el kell zárándokolnia Mekkába.¹³¹ Érvelésemet azzal folytatom, hogy az alapjogok korábban említett csoportosításában a gyülekezési jog a bv. jogviszony fennállása idején szünetelő jogok csoportjába tartozik, azonban a gyülekezési jogról szóló törvény hatálya nem terjed ki a vallási rendezvényekre,¹³² így e tekintetben is meginog a támadott nézet.

Összegezve az eddigieket tehát egy olyan esetben például, ha egy gyógyíthatatlan betegségben szenvedő muszlim fogvatartott, aki büntetésének már nagyobb részét letöltötte és minden körülményt figyelembe véve nem áll fenn a fogolyszökés veszélye, aránytalan jogkorlátozást eredményezne, ha nem engedélyeznék számára, hogy az eltávozás ideje alatt teljesítse vallási meggyőződéséből eredő kötelezettségét.

3. 5. A meggyőződés tanításának joga

A vallásosságot (teológiai-pszichológiai értelemben véve) nem lehet oktatni, kikényszeríteni, az az egyén pszichéjében önállóan kialakul, így magától van vagy nincs. Jogi értelemben vallásoktatáson valamely világnézeti meggyőződés önmagáról vallott igazságainak tanítását értjük, amelynek célja, hogy a vallási tanokat megismerő személy az oktatott tanokat elfogadja és magára nézve kötelezőnek ismerje el. Az alkotmány a jogi értelemben vett meggyőződés tanításának jogát részesíti védelemben, nem minősül tehát védettnek az olyan vallástanítás, amelynek célja nem terjed ki arra, hogy az azt megismerő személy az ismertetett tanítást lelkiismereti meggyőződéséből adódóan magáévá tegye.

A bv. intézetekben alkotmányellenes lenne olyan szabály alkalmazása, amely alapján a rabokat köteleznék valamely világnézet kötelező tanulására, amennyiben annak célja lényegileg hittérítés lenne. Ugyanakkor üdvözlendőnek tartanám, ha az intézetek szabadidős programjai között szerepelne egy olyan képzés is, amely a világvallások történetét és tanítását objektíven bemutatná az elítélteknek, mivel véleményem szerint ez –többek között– azzal a pozitív hatással járna, hogy erősítené a különféle vallások iránti türelmességüket és közvetetten visszaszorítaná a kevésbé ismert vallások követőivel szembeni előítéletességet.

Egy, az EJEK által tárgyalt ügyben a Bíróság –egyetértve a hatósággal– elutasította annak a buddhista vallású rabnak a panaszát, akinek a bv. intézet buddhista lelkészt nem

¹³¹Vö.: KOMÁROMI Zsombor (szerk.): *A zárándoklat*. Budapest, 2005. 11. [a továbbiakban: KOMÁROMI (2005a)]

¹³²CSIZINÉ SCHLOSSER Annamária: *Az egyházak jogalanyisága*. 36. (<http://goo.gl/venyS5>)

tudott ugyan biztosítani, de engedélyezték, hogy hetente egy külön levelet küldjön. Az intézet megtiltotta számára a publikálásra szánt anyagok küldését, arra hivatkozva, hogy az intézet számára kezelhetetlen adminisztrációs nehézséget okozna a nagy mennyiségű irat ellenőrzése, így az veszélyeztetné a közbiztonságot.¹³³

A buddhizmusban a tanítás és a tanulás kéz a kézben jár, ezért a fent említett ügyet a vallás jellegére tekintettel a meggyőződés tanításának jogából kiindulva vizsgálom.

Az említett jogesetben véleményem szerint a hatóság a lehető legteljesebb körültekintéssel járt el, mivel elsősorban buddhista lelkész útján akarták biztosítani a fogvatartott jogainak érvényesülését, de miután ez irányú törekvésük sikertelennek bizonyosodott, az irányadó jogszabályokban foglalt levélküldés mennyiségét meghaladó levelezést engedélyeztek számára. Arányossági szempontból a hatóság adminisztrációs terheinek túlzott nehézsége kellően megalapozta a jogkorlátozást.

Az új Bv. Kódex a fogvatartott levelezését mennyiségileg nem korlátozza, azonban az intézmény ellenőrizheti a levelek tartalmát, amelynek célja az intézet biztonságának védelme. A törvény meghatározza azon címzettek körét is, akikkel való levelezés nem ellenőrizhető.¹³⁴ A törvény nem sorolja e körbe az egyes börtönmissziók lelkészeit, ami véleményem szerint helytelen, mivel ezeknek a személyeknek címzett levél olyan tartalommal bírhat, amelyet a rab csak azonos meggyőződésű személyekkel akar megosztani, így adott esetben, tartva attól, hogy legmélyebb gondolatait illetéktelenek is meg fogják ismerni, azt nem tudja megfelelően kifejezésre juttatni, ez pedig aránytalan korlátozást jelenthet számára, tekintettel arra, hogy nem áll fenn nagyobb biztonsági kockázat egy ügyvédnek küldött és egy vallási vezetőnek címzett levél tartalma között.

VI. Az állam és az egyház elválasztása, illetve a Börtönlelkészi Szolgálat

Az állam és az egyház, illetve általában a vallások elválasztása¹³⁵ nem egy l' art pour l' art gondolat, annak közvetlen célja a lelkiismereti- és vallásszabadság, ezen keresztül a szabad meggyőződés gyakorlásának biztosítása.¹³⁶ A nemzetközi jogi elvárások és

¹³³HORVÁTH-KÖRMENDY i. m. 32–33.

¹³⁴2013. évi CCXL. tv. 174. § (1)–(4)

¹³⁵ÁDÁM (2000) i. m. 30–31.

¹³⁶SÓLYOM László: Az Alkotmány emberi jogi generálklauzulájához vezető út. *Iustum Aequum Salutare*, 2005/1. 41.

alkotmányunk (illetve az ezeken alapuló jogszabályok) megkövetelik az állam és az egyház elválasztását. Az állam nem foglalhat állást a vallási igazságok tekintetében,¹³⁷ egyiknek sem szerezhethet érvényt hatalmi eszközeivel.¹³⁸

Zlinszky János véleménye szerint¹³⁹ vallási téren diszkriminálni vallási perspektívából igenis lehet,¹⁴⁰ az egyes személyek által vallott vallási nézeteknek nem csak akkor kell határt szabni, ha azok mások alapjogait veszélyeztetik, hanem akkor is, ha azok az alkotmányos értékek rangsorával szemben állnak.¹⁴¹ A szerző álláspontjával nem értek egyet, mert véleményem szerint az egyéni vallási értékek mindaddig elsőbbséget kell, hogy élvezzenek, amíg azok nem okozzák más személyek alapjogainak sérelmét vagy ennek közvetlen veszélyét.¹⁴²

A lelkiismereti- és vallásszabadság korlátozásának egyik sajátossága, hogy a korlátozás alkalmazójának –a jogi tudás mellett– megfelelő teológiai ismeretekkel is rendelkeznie kell,¹⁴³ hogy elkerülje a jogsértést. Az általános társadalmi értékrendtől eltérő, kevésbé, vagy leginkább negatív oldalukról ismert (ezek általában együtt merülnek fel) egyházak tagjai vannak kitéve leginkább annak a veszélynek, hogy az előítéletesség vagy az ismeretek hiánya a vallásgyakorlás akadályozásához fog vezetni.¹⁴⁴

A bv. reszocializációs céljának teljesítése érdekében szükség van az egyházak közreműködésére is.¹⁴⁵ Az említett közreműködéssel kapcsolatban felmerülő, állam és egyház elválasztásának problematikáját feloldja, hogy a bv. intézet parancsnoka a lelkészek munkájába csak az intézet rendjének biztosítása érdekében avatkozhat be.¹⁴⁶

¹³⁷LIGA i. m. 4.

¹³⁸ZLINSZKY i. m. 93-94.

¹³⁹Uo. 95.

¹⁴⁰Az alkotmány által újonnan bevezetett bevett egyházak rendszere bizonyos tekintetben igazolni látszik a felvetett diszkriminációs gondolatot, bár ezzel önellentmondásba bocsátkozik, mivel ez szemben áll az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdésével.

¹⁴¹ZLINSZKY i. m. 90.

¹⁴²Vö.: LIGA i. m. 6–7.

¹⁴³Mind általánosságban a fő vallási irányzatokról, mind a konkrét esetben érintett vallásról.

¹⁴⁴HORVÁTH–KÖRMENDY i. m. 28.

¹⁴⁵TELEKI Béla: A szabadultak szociálpedagógiai ellátása. *Börtönügyi Szemle*, 2010/3. 31.

¹⁴⁶VÁRI Krisztina: A börtönlelkészség hét éve Magyarországon. *Börtönügyi Szemle*, 2008/1. 55.

A bv. intézetek napirendjének monotonitása a rabok pszichéjének jelentős megterhelést okoz,¹⁴⁷ amely oldása érdekében a rabok tartalmas időtöltésének biztosítását számos nemzetközi dokumentum ajánlásaiban fogalmazták már meg,¹⁴⁸ ugyanis a társadalomba való beilleszkedés feltétele az ép személyiség.¹⁴⁹ Az ajánlásoknak megfelelő módon eleget tehetünk a bv. intézeteken belüli közösségi és egyéni vallásgyakorlás lehetőségének biztosításával.¹⁵⁰

Nem vitás, hogy a nagy történelmi múlttal rendelkező vallások követői könnyebben érvényesíthetik vallásszabadságukhoz fűződő jogaikat, azonban a gyakorlati különbségek mindaddig nem minősülnek alkotmányellenesnek, amíg azok nem diszkriminatív jogszabályokon alapulnak, vagy ténylegesen meg nem megakadályozzák mások vallásgyakorlását.¹⁵¹

A börtönlelkészek bv. intézeten belüli munkájukat ökumenikus szellemben végzik, tevékenységük nem veszélyeztetheti az intézet biztonságát.¹⁵² A börtönlelkészek a bv. intézeten belül koordinálják más vallások képviselőinek tevékenységét, emellett a szolgálat lelkészeinek egyik jelentős joga, hogy a zárkákban tartózkodhatnak.¹⁵³ A hatályos jogszabályok alapján börtönlelkészi szolgálatot egyházi jogi személy végezhet,¹⁵⁴ azonban egyházi jogi személynek csak bevett egyház minősülhet,¹⁵⁵ így a fent írtakra tekintettel a jelenlegi szabályozás alkotmányellenes lehet, ha a börtönmissziók lelkészei számára nem biztosított a rabok zárkájában való tartózkodás.¹⁵⁶

Az egyes egyházak különbözőképpen tekintenek a vallásszabadságra, de korunkban jellemző, hogy teológiai megközelítésben is egyre inkább előtérbe kerül ennek bizonyos fokú

¹⁴⁷KOVÁCS Zsuzsanna: A kontroll, a stresszel való megküzdés és a pszichés közérzet alakulása a börtönbe kerülést követően. *Börtönügyi Szemle*, 2011/2. 39.

¹⁴⁸ALEKU Mónika–CSORDÁS Sándor–PACSEK József: A fogvatartottak és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. *Börtönügyi szemle*, 2006/01. 65.

¹⁴⁹CSORDÁS Dóra–CSORDÁS Sándor: Az emberközpontú és közösségi irányultságú börtönrendszerek főbb jellemzői. *Börtönügyi Szemle*, 2007/8. 16.

¹⁵⁰VÁRI i. m. 49.

¹⁵¹ÁDÁM (2000) i. m. 31.

¹⁵²HAJDÚ i. m. 33.

¹⁵³VÁRI i. m. 52–53.

¹⁵⁴13/2000. (VII. 14.) IMr. 1. § (1)

¹⁵⁵2011. évi CCVI. tv. 10. §

¹⁵⁶Vö.: BITSKEY Botond: Antidiszkrimináció és egyházi autonómia. *Fundamentum*, 2004/2. 72.

elismerése.¹⁵⁷ Jelenleg földünkön körülbelül 5000 vallás létéről tudunk,¹⁵⁸ a továbbiakban az egyes világvallások tanítását és jellemzőit röviden, ökumenikus szellemben, a tanokra vonatkozó többségi álláspontot követve fogom bemutatni, (jelen dolgozat kereteire tekintettel a teljesség igénye nélkül) valamint ezekhez kapcsolódóan fejtem ki a tárgyalt alapjogkorlátozási technikák gyakorlatban alkalmazandó módszerét.

VII. A fő vallási irányzatok és az ezekhez kapcsolódó alapjogkorlátozási technikák

1. Hinduizmus

A hinduizmustól idegen a szilárdan körvonalazott dogmatika (ugyanakkor a hívők életvitelét részletesen szabályozza).¹⁵⁹ Lényeges sajátossága, hogy a történeti istenkinyilatkoztatás vallásaitól eltérően rendkívüli sokszínűséget tár elénk. Mind az életvitelre, mind a világ keletkezésére vonatkozóan a szabad meggyőződésen alapuló hitelvek követése jellemzi a vallás híveit.¹⁶⁰ A hindu vallás elsődleges megismerési forrása a Védák, amely egy közel háromezer év alatt íródott szöveggyűjtemény.¹⁶¹

A hinduk nem fejtenek ki hittérítő tevékenységet, a vallásnak nincs létrehozója, önön igazságait mindig a kor szelleméhez kívánja igazítani, és csak alaposabb elemzés után ismerhetők meg azok a közös erkölcsi eszmék, amelyek minden hindura kötelezőnek tekinthetők.¹⁶² Az ortodox hinduk szerint hindu csak az lehet, aki valamelyik kasztba beleszületik, felvenni nem lehet senkit, akkor sem, ha az illető követi a hindu szokásokat és abban hisz, amiben ők.¹⁶³

A hindu tanítás szerint a mindenségben egy mindenkre irányadó világtörvény (dharma) uralkodik, amelyben a rendet az élőlények képességeiben és kötelezettségeiben megnyilvánuló különbözőség alkotja meg. A hinduizmus egy közel háromezer kasztból álló rendet alkot, amelyben belül öt fő rendet különböztethetünk meg. A brahmanák alkotják a legfelső rendet, utánuk következnek a ksatriják, majd a vaisják, a súdrák és végül a pancsamák (érinthetetlenek). A pancsamák rendjétől is lejjebb helyezkednek el azok, akik

¹⁵⁷HORVÁTH-KÖRMENDY i. m. 23.

¹⁵⁸ÁDÁM (2011) i. m. 9.

¹⁵⁹GLASENAPP VON, Helmuth: *Az öt világvallás*. Gondolat, Budapest, 1981. 71.

¹⁶⁰Uo. 17.

¹⁶¹Uo. 59.

¹⁶²Uo. 17–19.

¹⁶³Uo. 28.

nem hinduk, ők ugyanis nem sorolhatóak egyetlen kaszthoz sem.¹⁶⁴ A hinduizmus tanítása szerint mindenki a korábbi életében véghezvitt cselekedeteinek megfelelően fog újjászületni, így átjárhatóság van a kasztok között.¹⁶⁵

A hindu idő- és korszakszámításra nem térek hosszabban ki, de azt megemlítem, hogy a tanítás a világra még egy hosszú lehanyatló időszakot prognosztizál, amelynek végén megjelenik Visnu, minden gonosz elnyeri büntetését és egy új boldog korszak következik majd be.¹⁶⁶

Egy indiai származású rab az EJEK-hez nyújtott be panaszt azzal kapcsolatban, hogy őt a bv. intézet zárkatarításra kötelezte, azonban ő olyan kasztba tartozik, amelyben az ilyen jellegű tevékenység elfogadhatatlan, így megsértették a vallásszabadsághoz való jogát. A bíróság ugyan elismerte, hogy kötelezettsége érinti az említett alapjogot, de a közegészség védelmére hivatkozva elutasította a panaszt.¹⁶⁷

Miután a bíróság megállapította, hogy a rab kötelezettsége érinti a tárgyalt alapjogot, vizsgálódásunk a korlátozás szükségességére és arányosságára kell, hogy irányuljon. A szükségesség indokaként elfogadhatjuk, hogy az alapjog-korlátozás a közegészség védelmét szolgálta. Az arányosság kérdésére választ adni már nem ilyen egyszerű, ugyanis figyelembe kell vennünk, hogy a hindu kasztrendszer egyik leglényegesebb eleme, hogy az egyes kasztokba tartozó személyek milyen munkát végezhetnek és nem elhanyagolható szempont az sem, hogy a zárkában egyedül vagy több személlyel együtt tartózkodik a fogvatartott.

Ha az adott személy egyedül van elszállásolva, akkor kevésbé helytálló az alapjogsérelemre hivatkozni. Ha több személy tartózkodik a zárkában, akkor az intézet utasítása alapján a többi zárkatársra terhelhető a takarítási kötelezettség, ebben az esetben elkerülhető az alapjogsértés. Feloldható az egyéni elszállásolásból eredő probléma úgy is, hogy a rabot áthelyezik olyan zárkába, ahol többen tartózkodnak, így a már említett módon át lehet hárítani kötelezettségét. Ha a fogvatartott több személlyel együtt való elszállásolása nem megoldható, akkor vizsgálni kell, hogy az intézet rendelkezik-e külön takarítószeméllyel, vagy a takarítási feladatokat kizárólag a rabok látják el. Amennyiben nem áll rendelkezésre ilyen személyzet (és így általuk nem lehetséges a zárka kitakarítása) akkor a fogvatartott zárkatarításra kötelezése arányos, vagyis nem valósul meg alapjogsértés.

¹⁶⁴Uo. 19–21.

¹⁶⁵Uo. 23–24.

¹⁶⁶Uo. 64–65.

¹⁶⁷HORVÁTH–KÖRMENDY i. m. 28.

2. Buddhizmus

A „budh” szó szanszkritül felébredtet jelent, amely jelzővel Gautama Szidharthát, a buddhizmus alapítóját tisztelték meg. A buddha lényege, hogy megszerzett tudása nem valamilyen külső forráson alapszik, hanem saját individuumából fakad, mindazonáltal Buddha azt tanította, hogy az üdvösséghez vezető utat csak mások útmutatásával és saját gondolataink egyesítésével találhatjuk meg. A buddha legyőzi a világot, mert megszabadul minden szenvedélytől és eléri a végső bölcsesség állapotát. A „kis szekér” iskolája azt tanítja, hogy a buddhák száma erősen korlátozott, míg a „nagy szekér” iskolája (mahájána) szerint a kozmikus rendszerben egyszerre számos buddha létezhet.¹⁶⁸

A történelmi Buddha nagy gazdagságban és kényelemben élt, de nem érezte magát boldognak, mert érezte, hogy (mint mindenkit) őt is fenyegeti az elkerülhetetlen halál, ezért elvonult a világtól és eleinte önsanyargatással, majd elmélyült meditációval kereste a megváltáshoz való utat, míg végül (hét évnyi remeteség után) elérte a megvilágosodást.¹⁶⁹

A buddhistáknál a belépéssel megszűntek a kasztkorlátok,¹⁷⁰ mivel azt vallásilag jelentéktelennek tekintették.¹⁷¹ Buddha nem hitt egy mennyország-szerű túlvilágban, az élet végső célját a nirvánában jelölte meg, ahol az öntudat és minden érzés örökre megszűnik,¹⁷² így véget ér a reinkarnáció, ezáltal az örökös szenvedés.¹⁷³ Az általánosan elfogadott buddhista nézet szerint a világ határait időben, vagy térben lehetetlen elhelyezni, nem ismer el sem kezdetet, sem véget.¹⁷⁴ A buddhista parancsok megszegését nem bünteti egyetlen isten sem, így ezek tisztán erkölcsi parancsok, amelyek megtartása esetén mindenkinek lehetősége nyílik egy hosszú folyamat végén eljutni a nirvánába.¹⁷⁵

A mahájána tanítása szerint aki buddhává akar válni, annak bódhiszattva-fogadalmat kell tennie és segítenie kell másoknak, hogy elérjék a megvilágosodást. Egyes bódhiszatták olyan nagyra értékelték ezt az altruista segítségnyújtást, hogy még a buddháknak járó nirvánába való bejutásról való lemondást is megfogalmazták.¹⁷⁶

¹⁶⁸GLASENAPP VON i. m. 75–78.

¹⁶⁹Uo. 79–82.

¹⁷⁰Uo. 85.

¹⁷¹Uo. 136.

¹⁷²Uo. 89.

¹⁷³Uo. 94.

¹⁷⁴Uo. 112.

¹⁷⁵Uo. 118.

¹⁷⁶Uo. 126–127.

A buddhizmus eleinte a társadalmi "elitnek" szóló tanításként akart szolgálni, de a történelem során (az ortodox típus továbbélése mellett) kialakultak olyan változatai is, amelyek az eredeti tanítással messzemenően ellentétes tanokat fogalmaztak meg.¹⁷⁷

Egy taoista-buddhista vallású rab az EJEH-hez nyújtott be panaszt azzal kapcsolatban, hogy a bv. intézet nem engedélyezte számára, hogy egy olyan vallási könyvet tartson magánál, amelynek egy fejezete harcművészetekkel foglalkozik. Az intézet vezetése arra hivatkozott, hogy a könyvben foglaltak ismerete veszélyeztetné a fogvatartás biztonságát. A bíróság egyetértett az intézet vezetésével és a kérelmet elutasította.¹⁷⁸

Az EJEH az említett ügyben helytelenül járt el, amikor a kérelmet a fogvatartás biztonságának védelmére hivatkozva elutasította. A panasz megalapozott volt, az intézet vezetése szükségtelenül alkalmazott alapjog-korlátozást.

Az említett ügygel kapcsolatban számos kérdés merül fel, amelyek közül az első, hogy veszélyeztetheti-e az intézet biztonságát néhány kép, ami harcművészeti technikák alkalmazását mutatja be. Az EJEH döntése alapján, az egyszerűség kedvéért az első kérdésre még adhatunk igenlő választ, mivel valóban nagyobb veszélyt jelenthet mások testi épségére az, aki alkalmazni tud ilyen technikákat, mint aki erre nem képes.

Mivel elfogadtuk azt a premisszát, hogy kockázatnövelő hatással bír az esetben tárgyalt könyv, felmerül a kérdés, hogy azok a rabok, akik az említett könyvet még azelőtt áttanulmányozták, mielőtt büntetésük letöltését megkezdték és kitűnően alkalmazni is tudják az abban foglaltakat miként helyezhetők el a bv. intézetben. Az EJEH logikáját követve az utóbbi kérdésre kétféleképpen válaszolhatunk, mégpedig, hogy sehogy, hiszen veszélyeztetnék a fogvatartás biztonságát, vagy, hogy csak fokozott biztonsági intézkedések mellett, speciális körleten. Ha követjük a bíróság döntésének logikáját, más választ nem adhatunk, még akkor sem, ha egy negyven kilogrammos könyvelőről van szó, akit költségvetési csalás miatt ítélték el és még semmiféle fizikai-pszichikai konfrontációba nem bocsátkozott, hiszen akkor aláásnánk az előfeltevésünket.

Összegezve az eddigieket véleményem szerint egy harcművészetekkel is foglalkozó, vallási tanokat tartalmazó könyv nem jelent fokozott biztonsági kockázatot, így a bíróság döntése már az alkalmazott teszt szükségességi eleménél megbukott, de még ha el is fogadjuk a bíróság szükségesség tekintetében hozott döntését, még mindig azt kell mondanunk, hogy

¹⁷⁷Uo. 134–136.

¹⁷⁸HORVÁTH–KÖRMENDY i. m. 29.

alapjogsértést történt, mert a kockáztnövekedéshez képest aránytalan mértékben korlátozták a fogvatartott vallásgyakorlásához fűződő jogát.

Egy németországi bv. intézetben elutasították egy buddhista rab arra vonatkozó kérelmét, hogy engedélyezzék számára, hogy imádkozáshoz füstölő rudakat használjon. Az elítélt panaszát a másodfokú bíróság elutasította, döntését arra alapozva, hogy az eszköz nem elengedhetetlen kelléke a vallásgyakorlásnak. A bíróság tekintettel volt arra is, hogy a panaszos az intézeten belül korábban már büntetve volt kábítószer-kereskedelem miatt, így esetében a biztonsági szempontokat súlyozottan kellett figyelembe venni.¹⁷⁹

A bíróság döntése megalapozott volt, hiszen a buddhizmus esetében a füstölők használata nem bír olyan jelentőséggel, hogy használatának megtiltása aránytalanul korlátozná a lelkiismereti- és vallásszabadságot. A tiltott tárgyak bv. intézetbe való bejuttatása szempontjából a gyakorlat rendkívüli ötletességről tanúskodik,¹⁸⁰ a füstölő rudak pedig potenciálisan alkalmasak arra, hogy azokban kábítószer rejtessenek el. A rab korábbi magatartásból adódóan megalapozottan lehetett arra következtetni, hogy kérelmét kábítószer becsempészése céljából terjesztette elő, így a bv. intézet rendjének védelme megfelelő alapot szolgáltatott az intézkedés szükségességének megállapítására.

3. Iszlám

Az iszlámban Allahot jelölik meg a mindenség teremtetőjének, aki egyedülálló, semmivel össze nem hasonlítható, örökkévaló, örökké munkálkodó, könyörületes és igazságos isten, aki egymaga uralkodik a hét Ég (hét univerzum) felett.¹⁸¹ Az iszlám szó Allah akaratának való önalávetést jelent. A vallás elsődleges megismerési forrása a Korán, az Isten által küldött utolsó kinyilatkoztatás, amely átfogóan foglalkozik az emberek minden életviszonyával.¹⁸² Mohammed a Korán követésén túl előírta a Sariában foglaltak megtartását is. Ebben a műben a helyes életvitel kialakításának kötelező, ajánlott és megengedett csoportjait taglalta.¹⁸³

¹⁷⁹Uo. 39–40.

¹⁸⁰VINCZE Eszter: A rivotrilos csokoládé és egyéb ínycségek receptgyűjteménye, avagy tiltott tárgyak és szerek a hazai bv. intézetekben. *Börtönügyi Szemle*, 2010/2. 18.

¹⁸¹KOMÁROMI Zsombor (szerk.): *Fedezd fel az Iszlámot!* Budapest, 2005. 25–27. [a továbbiakban: KOMÁROMI (2005b)]

¹⁸²Uo. 8–10.

¹⁸³MAUDUDI, Abu-I-A'la: *Iszlám életmód*. Magyarországi Muszlimok Egyháza, Budapest, 2007. 20–22.

Az iszlám vallás öt pilléren nyugszik, nevezetesen azon hogy Allah az egyetlen imádható isten, a napi ötszöri imán, a ramadán havi böjtön, a zakán (természetben vagy pénzben nyújtható adomány) és a haddzson, vagyis a Mekkába való kötelező zarándoklaton. A tárgyalt vallás azt tanítja, hogy Isten a Végítélet napján a Pokolba taszítja a bűnösöket és megjutalmazza a helyesen élőket, feltámadva az új Paradicsomba helyezi őket. Az iszlám elutasít mindenféle különbségtételt az emberek között és nem tekinti magát valamiféle új vallásnak, elfogadja a korábbi szent könyvekben fellelhető kinyilatkoztatásokat is. Tanítása szerint nem Mohammed volt az egyetlen próféta, de őt tekinti Allah utolsó küldöttének.¹⁸⁴

Az iszlám azt tanítja, hogy Isten azért teremtette az embert, hogy őt szolgálja, a megfelelő szolgálatért cserébe pedig a túlvilágon bőkezűen megjutalmazza híveit. A szolgálat kiterjed az emberi élet minden területére –így a vallást nem ismerik el pusztán az egyén és Isten viszonyaként, az szerves részét képezi a társadalmi viszonyoknak is– feltéve, hogy az egyén cselekedetei Allah megelégedését célozzák.¹⁸⁵

Az iszlám tanítása szerint Allah akaratából való minden, ami történik és ami majd történni fog, evilági életünk pedig egy próbatétel, amelyben ha a Koránban foglaltaknak megfelelően élünk, elnyerhetjük jutalmunkat. Allah éppen azért küldte el Gábiel angyallal Mohamedhez a Koránt, hogy az mindenkinek útmutatásul szolgáljon a helyes életvitelhez.¹⁸⁶

A muszlim nők és férfiak egymáshoz való viszonyát a nyugati társadalmakban számos tévhit övezi, ezért itt ezek közül néhányat szeretnék eloszlatni, így például, hogy az iszlám a férfiakat és a nőket egyenlőnek tekinti, nem tiltja a válást, nem kötelez többnejűségre, nem tiltja a nők munkavállalását és mind a férfiak, mind a nők számára előírja a szemérmes viselkedést és öltözködést.¹⁸⁷

Egy hazai ügyészi vizsgálat során egy rab panaszában kifejtette, hogy nem biztosítják számára az iszlám vallás előírásainak megfelelő élelmezést. A panasz nyomán, az eljáró ügyész közbenjárására, a bv. intézmény annak ellenére biztosította a rab számára a kérelmezett élelmezést, hogy a rendőrségi háttér adatok alapján a rab a bv. jogviszony keletkezését megelőzően nem a muszlimok életvitelére vonatkozó valláserkölcsi előírásoknak megfelelő életmódot folytatott. A panaszos nem sokkal később visszatért az általános élelmezéshez.¹⁸⁸

¹⁸⁴KOMÁROMI (2005b) i. m. 9–12.

¹⁸⁵Uo. 15–20.

¹⁸⁶Uo. 31–62.

¹⁸⁷Uo. 71–80.

¹⁸⁸HORVÁTH–KÖRMENDY i. m. 29.

Az említett esetben a bv. intézet pusztán a rendőrségi háttéradatakra támaszkodva feltételezte, hogy a fogvatartott a vallásgyakorláshoz fűződő jogokkal akar visszaélni, azonban a gyakorlatban nincs relevanciája annak, hogy a rab milyen életvitelt folytatott a bv. intézeten kívül, hiszen vallását bármikor, szabadon megváltoztathatja és éppenséggel gyakori jelenség a bv. intézetekben, hogy az elítéltek megtérnek valamely valláshoz.¹⁸⁹

Az iszlám vallási előírásoknak megfelelően feldolgozott ételekkel kapcsolatban megjegyzem, hogy az Európai Unió előírja, hogy a vágóhidakon elkábítsák a levágásra szánt állatokat, de ez alól kivételt jelent a halál és a kóser vágás, mivel ezek a lelkiismereti- és vallásszabadság gyakorlásának jogához fűződnek.¹⁹⁰

Ahhoz, hogy a rabok vallásuk előírásainak megfelelő élelmezésben részesüljenek a bv. intézethez kérelmet kell benyújtaniuk. Közismert tény, hogy a bv. intézetek pénzügyi forrásai igen szűkösek, erre való tekintettel nem valósul meg alapjogsértés, ha a rabok a vallási előírásoknak megfelelő élelemhez azért nem tudnak hozzájutni, mert az intézet költségvetése lehetetlenné teszi ennek biztosítását. Ilyen esetben ajánlatos lenne, hogy a bv. intézet értesítse a felmerülő problémáról a fogvatartottat, aki, ha vállalja a rá irányadó napi élelmezési normán felüli, vallási előírásoknak megfelelő élelem költségének megtérítését a költségvetés szűkössége ellenére is élhetne a vallásgyakorlás e módjával.

Adott esetben előfordulhat, hogy az intézménynek akkor is meg kell tagadnia valamely vallásnak megfelelő élelmezés biztosítását, ha egyébként költségvetése lehetővé tenné azt, így ha ismétlődően vagy a körülményekből egyértelműen láthatóan (például, a különleges étrenden túl a rendszeres imádkozás már nem is érdekli, naponta váltogatja a vallását) visszaélészerűen kíván élni jogaival. A meggyőződés komolysága nem vizsgálható, így ennek megfelelően nem ez kerül a vizsgálódás középpontjába, hanem annak gyakorlása, ami megalapozza a korlátozhatóságot.

Franciaországban egy 12. életévét betöltött¹⁹¹ muszlim diákot kizártak az iskolájából, mivel az iskola belső szabályzata és a pedagógusok felhívása ellenére sem volt hajlandó megválni fejkendőjétől a testnevelésórakon.¹⁹² Az EJEB jogszerűnek és arányosnak tekintette az intézkedést, mivel véleménye szerint ez a közbiztonságot és mások jogainak védelmét

¹⁸⁹TÓTH i. m. 27.

¹⁹⁰KIRÁLY Klára: A vallási jogok érvényesülése egy francia börtönben. *Börtönügyi szemle*, 2014/1. 94–95.

¹⁹¹Az iszlám ettől a kortól kezdve követeli meg a fejkendő viselését vö.: GÁL Tasnim: *Az iszlámhoz vezető út*. Magyarországi Muszlimok Egyháza, Budapest, 2007. 57–58.

¹⁹²LIGA i. m. 13.

szolgált.¹⁹³ A bíróság később nem találta egyezményesértőnek a fejkendőviselet teljes iskolai életre való kiterjesztését sem, ezáltal közvetve hozzájárult az iszlámfóbia legális terjedéséhez.¹⁹⁴ Az említett jogesetből levonható az a következtetés, hogy az EJEb a bv. intézetekben a vallási meggyőződéshez fűződő öltözet viselésének megtiltása esetén sem állapítaná meg a jogsértést.

A rabok egyenruha viselésének célja kezdetben az volt, hogy szökés esetén könnyen felismerhető és elfogható legyen a rab, míg ma már azt a célt szolgálja, hogy ez által is kifejezésre juttassák a rabok bv. intézeten belüli azonos státuszhelyzetét.¹⁹⁵

Az EJEb döntésének logikájával szemben véleményem szerint jelenleg a bv. intézetekben nincs olyan, az egyenruha viseléséhez fűződő korlátozási ok, amely alapján megtiltható lenne egy muszlim rab számára a fejkendőviselet, az önmagában nem utal a rab anyagi helyzetére, így nem vezethet ezen alapuló konfliktushoz, tehát az intézet biztonságát nem veszélyezteti, de az iszlám lényeges eleme, így fokozott védelemben kell részesítenünk a vallásgyakorlás jelen módját.

Az iszlám előírásai szerint egy muszlim nőnek idegenek jelenlétében kötelező olyan ruhát hordania, amely az arcuk és kézfejük kivételével az egész testét takarja, mégpedig úgy, hogy ne látszódjon nőies alakja, emellett pedig kötelező a fejkendőviselet is. Ezek az előírások a vallás rendkívül lényeges elemei, amelyek a muszlimok szerint nem a nők represszióját jelképezik, hanem erkölcsösségüket hangsúlyozzák.¹⁹⁶ Egy muszlim nőnek tehát nem csupán a fejkendőviselet kötelező, hanem az egész testet fedő ruházat is –ami a fejezet végén található képen láthatóan megoldott– hiszen a női rabok egyenruhája bő és az egész testet fedi. Probléma merülhet fel akkor, ha egy muszlim rab a vallási előírásokra hivatkozva burkát vagy nikábot akar viselni. Ilyen esetben véleményem szerint a bv. intézet jogszerűen tagadhatja meg a fogvatartott kérelmét, azzal nem valósít meg jogsértést, mert (bár kétségtelenül érinti a szabad vallásgyakorláshoz való jogot) a fogvatartott arcának eltakarása ellehetetleníti azonosítását, így az intézet biztonságához fűződő társadalmi érdek megfelelő alapot ad a jogkorlátozásra. A fogvatartottnak lehetősége van más, a vallási meggyőződésével nem ellentétes ruházat viselésére, így a korlátozás szükségessége és arányossága megállapítható.

¹⁹³Uo. 17.

¹⁹⁴KONDOROSI Ferenc: Vallásszabadság kultúrák keresztútján. *Jura*, 2011/1. 71.

¹⁹⁵TÓTH i. m. 30.

¹⁹⁶GÁL i. m. 57–58.

3. Világimnap a Kalocsai Fegyház és Börtönben

Burka

Niqab

Hijab

Al-Amira

Chador

Khimar

Shayla

4. Különböző muszlim öltözékek

4. Judaizmus

A zsidó vallás az egyetlen, transzcendens isten létét hirdeti, aki a világmindenséget teremtette és minden eseményt irányít.¹⁹⁷ A zsidó vallásból rengeteget merített az iszlám és a kereszténység is, ugyanakkor nem állítható, hogy a monoteizmus kizárólag ebből a vallásból ered. Kialakulásának kezdeti időszakában a hébereknél is jellemző volt a politeista hajlam. Még az exodus idején is elterjedt nézet volt köreikben, hogy az egyes népeknek más-más istenei vannak és a Jahvéval kötött szövetséget eredetileg abban bízva kötötték meg, hogy majd ő fog a leghatalmasabbnak bizonyulni minden istenek között.¹⁹⁸

A sajátos monoteista vallás alapítójának Mózes tekinthető, akinek történelmi jelentősége abban rejlik, hogy népének egy kizárólagosan imádható istent adott, amellyel elősegítette, hogy a héber népcsoport ne szóródjon szét. Egy olyan vallást teremtett, amely szöges ellentétben állott a pogányok vallási türelmességével, azonban a judaizmus valódi monoteizmussá csak a próféták munkássága révén vált. A próféták nem vallották azt, hogy Jahve az egyetlen túlvilági lény, azt tanították, hogy számos angyala van, akik közül egy volt a Sátán is. Az idők folyamán az egyedüli jóságos Istennel szemben a Sátán vált azzá a gonosz lénnyé, akire minden felelősség áthárítható az embereket ért bajok miatt.¹⁹⁹

A judaizmus elsődleges megismerési forrásai a Tóra és a Talmud, amelyek közül csak az előbbi tekintik szent könyvnek. A Tóra lényege röviden összefoglalva az, hogy ami önmagad számára nem kívánatos, azt ne tedd mással sem.²⁰⁰ A judaizmus tanítása szerint, Isten Izráel népével kötött szövetséggel nagy dolgok véghezvivőivé rendelte őket,²⁰¹ ugyanakkor a Tóra nem csak a zsidókhoz szól, hanem az egész emberiséghez, a kiválasztottság nem többletjogokat jelent számukra, hanem többletkötelezettségeket. A Tóra ismerete már Mózes óta a vallás immanens része, amelyből fokozatosan alakult ki a mindennapi tanulás törvénye, tehát az, hogy mindenkinek élete végéig tanulnia kell.²⁰²

A zsidóságnak nincsenek olyan dogmái, amely a vallás minden követőjére egyaránt kötelező erővel bírna, azonban vannak olyan hittételek, amelyeket a zsidóság általánosságban

¹⁹⁷RAJ Tamás: *A zsidóság eszméi*. (<http://goo.gl/gWwKwh>)

¹⁹⁸GLASENAPP VON i. m. 226–228.

¹⁹⁹Uo. 229–231.

²⁰⁰RAJ i. m.

²⁰¹GLASENAPP VON i. m. 232.

²⁰²RAJ i. m.

elfogad, ilyennek tekinthető például az egyistenhit, a messiás-várás, a kiválasztottság, illetve a gonosztevők Isten általi megbüntetése.²⁰³

A zsidók történelmi viharait követően hitükben megjelent az a gondolat, hogy Isten küldötteként el fog jönni a messiás és egy áldott kor jó majd el, amelyben mind az élőknek, mind a feltámadt holtaknak részük lesz.²⁰⁴ A messiás eljövetelekor a világon szétszóródott zsidókat egybegyűjtik majd és a többi népnek tanulnia kell majd tőlük, hiszen nekik van a legnagyobb tapasztalatuk a monoteizmusban.²⁰⁵

A vallás egyik sajátossága, hogy nem folytat missziós tevékenységet, de ennek ellenére (bizonyos feltételek mellett) a vallás felvehető. Nagyon erős közösségtudat hatja át, amely nem kis mértékben annak is köszönhető, hogy történelmük során permanens üldöztetésnek voltak kitéve.²⁰⁶

A gondolatszabadság a judaizmus egyik alappillére, mivel a tanítás szerint a lelkünket csak Isten látja, így saját magunk vagyunk felelősek azért, hogy a tőle kapott akaratszabadságunkkal mit teszünk (ugyanakkor azt is vallják, hogy Isten előre látja, hogy miként fogjuk leélni életünket). A zsidó vallás nem ismeri el az ösbűn fogalmát, azt vallja, hogy minden ember képes helyesen és helytelenül is cselekedni, így a fent említett akaratszabadságból kifolyólag leküzdheti a bűnt, halálakor pedig majd számot ad földi cselekedeteiről Istennek.²⁰⁷

Egy zsidó vallású rabnak a bv. intézet megtiltotta, hogy szakállt növelessen, illetve azt, hogy kipát hordjon. Az EJEB a korlátozást jogszerűnek tekintette, arra hivatkozva, hogy egy jogállamban ilyen kis mértékben korlátozható a vallásszabadság, a kalap és a szakáll viselésének megtiltása az elítéltek azonosításához szükséges, így az intézkedés közrend védelme érdekében szükséges és arányos volt.²⁰⁸

A zsidó vallású rabok szakállviselése nem minden zsidóra, csak azokra nézve kötelező szabály, akik nazarénus esküt tesznek,²⁰⁹ a kipá állandó viselése pedig történelmi hagyományokon alapszik, tehát nem vallási, de mindenképpen erkölcsi előírás.²¹⁰ A

²⁰³Uo.

²⁰⁴GLASENAPP VON i. m. 232–234.

²⁰⁵RAJ i. m.

²⁰⁶Uo.

²⁰⁷Uo.

²⁰⁸VÓKÓ György: *A bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. 2010. 461–462. (<http://goo.gl/Qit06n>)

²⁰⁹Vö.: Szám. 6,5.

²¹⁰(<http://goo.gl/7paI7O>)

lelkiismereti és a vallási meggyőződés egyenlő védelemben kell, hogy részesüljön, nem tehető a korlátozás tekintetében különbség a kettő között. Nem releváns, hogy valamilyen szabály követése a fogvatartott meggyőződésén vagy valamely konkrét vallási előíráson nyugszik, mert az elérendő célt (az egyén önmeghasonulásának elkerülése) a szabály forrása nem befolyásolja.

A Bíróság az említett esetben nem vitatta, hogy a korlátozás érintette az Egyezmény 9. cikkét, tehát elfogadta, hogy az intézet vallásszabadságában korlátozta az elítéltet, döntésében az intézkedés szükségességességét a közrend védelmére hivatkozva jelölte meg.

Véleményem szerint a szakáll, illetve egy tenyérszíj ruhadarab viselése nem veszélyeztethette a bv. intézet rendjét, mivel pusztán a szakáll vagy a kipá viselése nem eredményezi az elítélt azonosíthatatlanságát, így az intézkedés arányosságát nem is kell vizsgálni, mert még egy laikus is képes felismerni azt, hogy a beavatkozás teljesen szükségtelen volt.

5. Kereszténység

A keresztény tanítás szerint az ember képtelen Isten igazságát saját értelmével megismerni, ezért Isten elküldte igéjét az emberiség számára, így a kereszténység elsődleges megismerési forrásának a Bibliát tekinthetjük (az Ó- és Újszövetség egységében).²¹¹

A kereszténység más világvallásoktól elsődlegesen abban különbözik, hogy isteni rangra emelt alapítóját helyezi az egész vallás középpontjába,²¹² a zsidó vallás istenképétől pedig elsősorban abban különbözik, hogy Istenben három személy egyesül,²¹³ mint ahogy ezt a konstantinápolyi zsinat is kihirdette,²¹⁴ a világ teremtésének történetében azonban nem tér el lényegileg a zsidó tanítástól.

Krisztus nem hozott létre a zsidó vallástól merőben eltérő, új teológiai rendszert, hanem, tanait –a szerinte vallásilag lényegtelen törvényektől– megtisztítva, és a szabályokat közérthető példázatokkal ellátva tanította követőinek.²¹⁵ Jézus önmagát messiásnak tekintette, azonban csak fokozatosan teljesedett ki ebbeli szerepében, mint ahogy

²¹¹GLASENAPP VON i. m. 283–284.

²¹²Uo. 241.

²¹³Uo. 291.

²¹⁴Uo. 246.

²¹⁵Uo. 256–257.

a nép körében is fokozatosan (elsősorban csodatetteinek köszönhetően) vált elismertté messiás mivolta.²¹⁶

Krisztus tényleges, nyilvános tevékenysége nagyjából egy évig tartott, amely idő alatt hívei kíséretében vándorolt az egyes települések között, mígnem Jeruzsálembé érkezésekor – a farizeusok nyomására – perbe fogták, majd kivégezték.²¹⁷ A vallás egyik sarokkövévé vált az, hogy miután Krisztust igazságtalanul keresztre feszítették, feltámadt és hívei szeme láttára felemelkedett az égbe. A kereszténység tanítása szerint az ember önerőből nem tudott megszabadulni az eredendő bűntől, ezért Isten engedte, hogy saját –szűztől született– fia az emberiséget kínhalálával megszabadítsa ettől.²¹⁸

Jézus Isten megbocsátását és jóságát hangsúlyozta, amellet, hogy azt hirdette, hogy a bűnösök általa a túlvilágon elnyerik büntetésüket. A tanítás szerint a bűnhődést megtéréssel, bűnbánattal és imával lehet elkerülni, de nem elég a törvény pontos megtartása, mert a hitnek az egész személyiséget át kell hatnia, a külsőségek pedig nem számítanak.²¹⁹ A kereszténység az Istennel szembeni szeretet és kizárólagos imádat kötelezettségét hirdeti, ami azonban nem zárja ki a szentek és az angyalok, illetve az őket ábrázoló képek tiszteletét, azonban óvakodni kell attól, hogy ez a magatartás bálványimádássá váljon.²²⁰

Az egyes keresztény felekezetek különböző számú szentséget ismernek el.²²¹ A katolikus tanítás jelenleg hetet, a keresztséget, a bérnialást, az Eukarisztiát, a bűnbocsánat, a betegek kenetét, a házasságot és a papi rend szentségét ismeri el.²²² A felsoroltak közül a keresztség szentségének jelentősége az, hogy ez a szentség az alapja minden további szentségben való részesülésnek, mert ezáltal válik a megkeresztelt a közösség tagjává, továbbá eltörli az eredendő bűnt, így az ember a halál után nem feltétlenül jut azonnal a pokolba.²²³

A keresztény tanítás szerint földi cselekedeteinket majd a túlvilágon fogják számba venni, és tetteink alapján lelünk a mennybe, a pokolba vagy a purgatóriumba (a protestánsok

²¹⁶Uo. 241–242.

²¹⁷Uo. 251–252.

²¹⁸Uo. 242–245.

²¹⁹Uo. 254–256.

²²⁰Uo. 304–305.

²²¹Uo. 305.

²²²SZUROMI i. m. 72–84.

²²³GLASENAPP VON i. m. 307.

tagadják ennek létezését) kerülhet, mígnem Isten az idők végezetével minden lelket egyesít testével (amely ekkor tökéletes állapotban lesz).²²⁴

Egy németországi rab vallásgyakorlásra hivatkozva kérte, hogy karácsonyfát állíthasson, azonban az intézet megtagadta az engedélyt. Az elítéltnak az elsőfokú bíróság megadta az engedélyt, azonban az intézet vezetője fellebbezésében a fák tömeges megjelenésével komoly tűzveszélyt és túlzott ellenőrzési terhet prognosztizált. A másodfokú bíróság megváltoztatta az ítéletet, arra hivatkozva, hogy az igényelt kegytárgy nem lényegi tartozéka a vallásgyakorlásnak.²²⁵

A másodfokú bíróság helyesen járt el, amikor megváltoztatta az ítéletet, az ügy középpontjában azonban nem az állt, hogy lényileg eleme-e a kegytárgy a vallásgyakorlásnak, hanem az, hogy az intézet ellenőrzési terhei olyan mértékben megnöttek volna ezáltal, hogy az a bv. intézet biztonságát veszélyeztette volna. Az egyes zárkákban helytelen lenne engedélyezni, hogy a rabok karácsonyfát állíthassanak, azonban a bv. intézet vallásgyakorlásra kijelölt helységében erre lehetőség nyílik, amely által az alapjog-korlátozás arányos keretek között maradhat.

5. A fogvatartottak gyermekeikkel együtt díszítenek fel egy karácsonyfát

²²⁴Uo. 313–316.

²²⁵HORVÁTH–KÖRMENDY i. m. 39.

VIII. Összegzés

A dolgozatot összefüggésében látva kijelenthetjük, hogy a lelkiismereti- és vallásszabadság az emberiség történetének kezdete óta szoros összefüggésben van a büntetés-végrehajtással, ami nem a véletlen, hanem ama felismerésnek a következménye, hogy az ember pszichéjének legmélyebb rétegeiig beható lelkiismeret a személyiséget evilági cselekedeteiben átfogóan befolyásolja, így a börtönügyben oly fontossá vált reszocializációs törekvések magvát képezheti. Szándékosan használtam feltételes módot, ugyanis a lelkiismereti- és vallásszabadság csak akkor szolgálhat a bv. céljainak elérése eszközéül, ha azt megfelelő módon kezeljük.

Számos (többször az igazság-szolgáltatás legfelső fórumaitól hivatkozott) ítélettel és intézkedéssel szemben fogalmaztam meg kritikát, így látható, hogy mégsem oly problémamentes a tárgyalt terület, mint azt a címből adódóan esetleg gondolhatnánk. A jogalkalmazást olyan mértékű disszonancia hatja át, hogy a beható tanulmányozás nélkül egy jogász is nehezen tudja megállapítani, hogy mit lehet, mit kell és mit tilos. Mégis milyen elvárásunk lehet így egy laikussal szemben?

Igazoltam, hogy a bv. célok elérésének keretein belül a lelkiismereti- és vallásszabadság érvényesülésének nincs olyan formája, amely elméletileg teljesen kizárható lenne. Rámutattam továbbá, hogy a börtönmissziók lelkeszeinek tevékenysége szükséges a bv. reszocializációs tevékenységének eléréséhez, ugyanakkor a lelkeszek munkája nem sérti az állam és a vallások elválasztásának követelményét, mivel az megfelelően körülbástyázott normák keretei között működik.

A nemzetközi emberi jogi elvárások, a büntetési célok, a bv. gyakorlati igényei és az általános jogkorlátozási kritériumok fényében bemutattam az alapjog-korlátozás speciális technikáját és több jogeseten keresztül bizonyítottam, hogy a tárgyalt alapjog tekintetében nem elegendő a jogi tudás. Általánosságban és a korlátozás alá vont konkrét vallást illetően is szükségeltetik a vallások ismerete ahhoz, hogy megalapozott döntést hozhassunk (ezt elősegítendő, összefoglalva bemutattam a világvallások lényeges elemeit és történetét).

IX. Utószó

Immáron láthatjuk tehát, hogy milyen szoros kapcsolat áll fenn az alkotmányjog és büntetés-végrehajtási jog között. A fentebb tárgyaltakra tekintettel nyugodtan állíthatjuk azt, hogy csak úgy lehet megfelelően alkalmazni a büntetés-végrehajtási jog rendelkezéseit, hogy egyik szemünk mindig az alkotmányjogot fürkészi. Mindazonáltal mindennek a fordítottja is

igaz, hiszen elveszti az értelmét a rengeteg alapelv, ha nem vagyunk figyelemmel a gyakorlat igényire és az egyes jogterületek sajátosságira, ezek ugyanis csak együtt alkotnak egységes egészet.²²⁶

Az egyetemi képzésben jelentős hangsúlyt kellene arra helyezni, hogy a hallgatók úgy hagyják el az egyetemeket, hogy az alkotmányjogot ne valamilyen elszeparált elméleti maszlagnak tekintsék, hanem a munkájuk során bejárt jogterület integráns részének, továbbá, hogy felismerjék alkalmazásának gyakorlati jelentőségét.

A jövőre nézve továbbá mindenképpen célszerű lenne egy olyan egységes –lehetőség szerint egyszerű nyelvezetű– dokumentumot készíteni, amely a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során leggyakrabban felmerülő kérdéseket taglalja, illetve összefoglalóan tartalmazza a rabok jogait és kötelezettségeit. Egy ilyen munkában lehetőség nyílna jogesetekkel és más példákkal tudatosítani mind a rabokkal, mind az intézmények személyi állományával az alapjogok biztosításának és korlátozásának okait, illetve céljait, ezáltal csökkentve a konfliktushelyzetek kialakulásának veszélyét.

Talán el fog jönni majd egy kor, amikor az előítéletek (és az ezzel szorosan összefüggő vallásismereti és kulturális tudatlanság) nem fogja megkeseríteni a rabok életét, de ez még nem az a kor. A rabok büntetésüket ugyan kiérdemelték, de csak rajtunk áll, hogy tettük mihez vezet majd végezetül.

Az elítélt meggyőződésének gyakorlása segíthet, hogy a társadalom hasznos tagjává váljon, feltéve, hogy ésszerű, megfontolt módon járulunk ehhez hozzá, ellenkező esetben a bv. intézet büntető-nevelő eszköz helyett a szociális szörnyszülöttek kohójává válhat.

A választás lehetősége a miénk. Mit választunk tehát?

²²⁶Vö.: VÓKÓ György: A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban. *Börtönügyi Szemle*, 2014/1. 6.

X. Irodalom

- ÁDÁM Antal: A világvallások hasonló és eltérő elemeiről. *Jura*, 2001/1.
- ÁDÁM Antal: Az állami egyházjogról. *Jura*, 2000/1-2.
- ÁDÁM Antal: Vallás, vallásszabadság és egyház Magyarország Alaptörvényének, továbbá „A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról” szóló 2011. évi C. törvény figyelembe vételével. *Jura*, 2011/2.
- ALEKU Mónika–CSORDÁS Sándor–PACSEK József: A fogvatartottak és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. *Börtönügyi szemle*, 2006/01.
- ANTAL Attila: Egyház és vallás a rendszerváltó programokban. *Jogtörténeti Szemle*, 2010/2.
- AZ IGAZSÁGOSSÁG ÉS BÉKE PÁPAI TANÁCSA: *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*. Budapest, Szent István Társulat, 2007.
- BALLA Károly: *Vélemény a büntetésmód javítása iránt*. Pest, Trattner-Károlyi, 1841.
- BALOGH Zsolt: Az alapjogok korlátozása az új alkotmányban. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/19.
- BITSKEY Botond: Antidiszkrimináció és egyházi autonómia. *Fundamentum*, 2004/2.
- BOCHKOR Mihály (szerk.): *Manu Törvényei*. (<http://goo.gl/kttvo7>)
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga–LŐRINCZ József: A büntető jogalkotás. In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar Jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.
- Börtönügy: Oktatás magyar királyi országos fegyintézetekben*. Budapest, Királyi Igazságügyminisztérium, 1885.
- BUDA Péter: Állam és egyház: A polgári átalakulás eredményeinek leépítése. *Fundamentum*, 2001/2.
- BURY, J. B. (ford. Balogh Gábor): *A gondolatszabadság története*. Budapest, Franklin-társulat, 1915.
- CHRONOWSKI Nóra: Az alapjogvédelem globális, európai és hazai trendjei. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/26.
- CSIZINÉ SCHLOSSER Annamária: *Az egyházak jogalanya*. (<http://goo.gl/venyS5>)
- CSORDÁS Dóra–CSORDÁS Sándor: Az emberközpontú és közösségi irányultságú börtönrendszerek főbb jellemzői. *Börtönügyi Szemle*, 2007/8.
- DARÁK Péter: Lelkiismeretlen állam. *Jogtörténeti Szemle*, 2010/2.
- DRAXLER Ferenc: APAC-körlet a Váci Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2013/4.
- FRIDVALSZKY János: *A jogfilozófia alapvető kérdései és elemei*. Budapest, Szent István Társulat, 2013.

GÁL Tasnim: *Az iszlámhoz vezető út*. Magyarországi Muszlimok Egyháza, Budapest, 2007.

GLASENAPP VON, Helmuth: *Az öt világvallás*. Gondolat, Budapest, 1981.

HAJDÚ Miklós: A börtönpasztoráció lehetősége a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi szemle*, 2006/1.

HORVÁTH Attila: Az emberi jogok sorsa Magyarországon a szovjet típusú diktatúra időszakában. *Rendészet és emberi jogok*. 2011/1.

HORVÁTH Márta–KÖRMENDI András: A fogvatartottak vallásgyakorlása–jogi szabályozás és jogalkalmazás hazánkban és külföldön. *Börtönügyi Szemle*, 2009/3.

KIRÁLY Klára: A vallási jogok érvényesülése egy francia börtönben. *Börtönügyi szemle*, 2014/1.

KISS Anna Rita: Az egyházi jogállás szabályozásának új útjai: az Országgyűlés új „hitvallása”. *Ars Boni*, 2012. (<http://goo.gl/74y1vG>)

KOMÁROMI Zsombor (szerk.): *Fedezd fel az Iszlámot!* Budapest, 2005.

KOMÁROMI Zsombor (szerk.): *A zarándoklat*. Budapest, 2005.

KONDOROSI Ferenc: Vallásszabadság kultúrák keresztútján. *Jura*, 2011/1.

KOVÁCS Zsuzsanna: A kontroll, a stresszel való megküzdés és a pszichés közérzet alakulása a börtönbe kerülést követően. *Börtönügyi Szemle*, 2011/2.

LAVEY, Anton Szandor: *The Satanic Bible*. New York, Avon Books, 2005.

LÉVAY Miklós: A büntető hatalom és lehetséges korlátai egy alkotmányban, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/24.

LIGA Éva: Vallási jelképek viselésével kapcsolatos döntések a strasbourgi gyakorlatban. *De iurisprudentia et iure publico*, 2013/2.

LŐRINCZ József: Börtönügyünk a rendszerváltozás időszakában. *Börtönügyi Szemle*, 2011/2.

MATOVICS Csaba: A Szegedi Fegyház és Börtön hosszúidős speciális rezsimű (HSR) körletének működési tapasztalatai. *Börtönügyi szemle*, 2009/2.

MAUDUDI, Abu-l-A’la: *Iszlám életmód*. Magyarországi Muszlimok Egyháza, Budapest, 2007.

MEGYERY István (szerk.): *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Budapest, Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, 1905.

MEZEY Barna: A büntetések végrehajtásának gyakorlata. In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar Jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007

MEZEY Barna: A nevelés és a javítás gondolatának megjelenése a börtönügy tekintetében. *Börtönügyi Szemle*, 2007/03.

MEZEY Barna: Az amsterdami Rasphuis. *Jogtörténeti Szemle*, 2003/1.

MÓDOS Tamás–GÁSPÁR János: Differenciált rezsim a Váci Fegyház és Börtönben. *Börtönügyi Szemle*, 2010/1.

NAGYPÁL Szabolcs: A rendszerváltás néhány vallási kulcskérdése: Vallásszabadság, átcsábítás és közös tanúságtétel. *Jogtörténeti Szemle*, 2010/2.

PAJCSICSNÉ CSÓRÉ Erika: A büntetés-végrehajtás fogvatartottjainak jogai ombudsmani szemmel. *Börtönügyi Szemle*, 2013/3.

PULSZKYKY Ágost–TAUFFER Emil: *A börtönügy múltja, elmélete jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Pest, Emich Gusztáv kiadványa, 1867.

RAJ Tamás: *A zsidóság eszméi*. (<http://goo.gl/gWwKwh>)

RUZSONYI Péter: Elfogadás után–hatályosulás előtt: a Bv. Kódex kriminálpedagógiai potenciálja. In: HACK Péter–KOÓSNÉ Mohácsi Barbara (szerk.): *Emberök őrzője*. Budapest, Eötvös Kiadó, 2014.

SCHANDA Balázs–BALOGH Zsolt (szerk.): *Alkotmányjog–Alapjogok*. Budapest, PPKE JÁK, 2011.

SCHANDA Balázs: Fejkeendőiselet az iskolában. *Fundamentum*, 2004/2.

SCHANDA Balázs–CSIZINÉ SCHLOSSER Annamária: Újabb fejlemények az Európai Emberi Jogi Bíróság vallásszabadsággal kapcsolatos gyakorlatában. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/2.

SCHWEITZER Gábor: A világnézeti semlegesség ára. *Fundamentum*, 1997/2.

SÓLYOM László: Az Alkotmány emberi jogi generálklauzulájához vezető út. *Iustum Aequum Salutare*, 2005/1.

SZABÓ Péter: *A büntetés, annak célja, jogalapja*. (<http://goo.gl/HwNoSu>)

SZIKINGER István: Börtöncenzúra. *Fundamentum*, 2001/1.

SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Bevezetés a Katolikus hit rendszerébe*. Budapest, Szent István Társulat, 2010.

TAMÁSKA Péter: *Történeti riportok*. (<http://goo.gl/xCFJZ3>)

TELEKI Béla: A szabadultak szociálpedagógiai ellátása. *Börtönügyi Szemle*, 2010/3.

TÓTH Mariann: Egyes alkotmányos jogok érvényesülése az elítéltek reintegrációja szempontjából. *Börtönügyi Szemle*, 2010/4.

VAJNA Károly: *Hazai régi büntetések Első kötet*. Budapest, Univers, 1906.

VÁRI Krisztina: A börtönlelkészség hét éve Magyarországon. *Börtönügyi Szemle*, 2008/1.

VARSÁNYI Benedek: Az erősebb „nem” jogán? Az állam semlegessége, lelkiismereti és vallásszabadság a Lautsi-ügy tükrében. *Fundamentum*, 2010/4.

VINCZE Eszter: A rivotrilos csokoládé és egyéb ínycsiklós receptgyűjteménye, avagy tiltott tárgyak és szerek a hazai bv. intézetekben. *Börtönügyi Szemle*, 2010/2.

VÓKÓ György: *A bűnelkövetők jogkorlátozása jogállamban*. 2010. (<http://goo.gl/Qit06n>)

VÓKÓ György: A büntetés-végrehajtás időszerű kérdései. *Jura*, 2001/1.

VÓKÓ György: A büntetés-végrehajtási jog szerepe a jogállamban. *Börtönügyi Szemle*, 2014/1.

VÓKÓ György: *Magyar büntetés- végrehajtási jog*. Budapest-Pécs, Dóm-Dialóg Campus, 2013.

ZLINSZKY János: A vallásszabadság gyakorlati kérdései az alkotmány és az alkotmánybírósági határozatok tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2005/1.

A képek forrásai:

1. VAJNA Károly: *Hazai régi büntetések Első kötet*. Budapest, Univers, 1906. 565.

2. MEZEY Barna: Az amsterdami Rasphuis. *Jogtörténeti Szemle*, 2003/1. 11.

3. <http://goo.gl/qxz8YC>

4. LIGA Éva: Vallási jelképek viselésével kapcsolatos döntések a strasbourgi gyakorlatban. *De iurisprudencia et iure publico*, 2013/2. 24.

5. <http://goo.gl/OBX0sX>

Internetes források: A dolgozatban használt internetes források utolsó megtekintési ideje egységesen 2014. 09. 29.